

Az identitásviták csillapításának technikáiról, avagy az egyéni és/vagy közösségi szembenállások filozófiai igényű konfliktuskezeléséről

Müller Andor¹

Absztrakt

A hatásos konfliktuskezelés első pontja a vitázók (egyének vagy/és közösségek) álláspontjának pontos beazonosítása, melyhez szükség van egy független, tehát univerzális jellegű filozófiai világvázlatra, mely minden lehetséges álláspontot képes integrálni. Második lépésben pedig a beazonosítást követően megpróbálkozhatunk a „finomhangolással”, vagyis az álláspontok közelítésével. Főként a személyes konfliktusok és az ideológiai viták problematikájával foglalkozunk összehasonlító, komparatív módon. Ezek filozófiai megalapozottságú technikáiról lesz szó.²

Bevezetés

Európa számára az illuzórikus örök béke koncepciója (lásd erről Kant 1795/1985), és a liberális demokrácia mindenhatóságába vetett hit (Fukuyama 1992/2014) szertefoszlott, és ismét beköszöntött a nyílt konfliktusok világa, a geopolitikai harcok korszaka.

A kulturális különbségek és civilizációs összecsapások (Huntington 1998/2018) során ismét szembe találta magát egymással a zsidó, illetve a keresztény kultúra a radikális muzulmán vallásúakkal, akik már nem „csak” az arab világ peremén támadják ismét a zsidó államot, hanem Európán belül is fenyegetőleg lépnek fel, „köszönhetően” az akkori német kancellár Angela Merkel által 2015-ben meghirdetett „*Willkommenskultur*”-nak, mely okán azóta is addig nem tapasztalt irracionálissal – „jóemberkedésből” – engedtek be minden más kultúrájú menekültet (holott az első biztonságos országba kellett volna menniük és okmányaikkal igazolni magukat – e helyett papírok nélkül mindenki szír menekültnek és sokan még kiskorúnak is vallották magukat), minek következtében ezen felbuzdulva óriási – hasonlóan más kultúrájú – gazdasági bevándorló-tömegek indult útnak Európába, népvándorlás-szerűen.

Akik tárt karokkal várták őket, ott a korábban még meglévő nemzeti identitás és öntudat sokkal gyorsabban kezdett felszámolódni (az élen Svédországgal), ami nem is csoda, hiszen az illegális migrációt elősegítő Soros-szervezeteknek éppen ez az ideológiai célja; Soros György és mestere, a filozófus Karl Popper „Nyitott társadalom”-koncepciójáról (Popper 1945/2001) már korábban részletesebben írtam (Müller 2022).

Mára kimondható, hogy Nyugat-Európa ebből a szempontból visszafordíthatatlan folyamatokon ment keresztül az elmúlt években, és konfliktusokkal terhes párhuzamos társadalmak jöttek létre. Ez több mindennek is „köszönhető”: a WOKE például nem segítette a

---

¹ NJE Gazdaságföldrajzi és Településmarketing Központ munkatársa

² Ennek a tanulmánynak egy rövid változatát előadtam az ELTE-BTK Narrativitás-konferenciáján (2023-01-19-én), melynek címe a következő volt: *Egymás történeteinek meghallgatásáról – avagy a kölcsönös megértés előfeltételeiről*

befogadó országba való integrálódást, mert annak megvalósult gyakorlata a történelmi távlatú fehérek általi elnyomás elleni lázadást hirdeti a leszármazottakkal szemben, még hozzá a kollektív bűnösség alapján, mi utóbbit az európai kultúra – legalábbis a holokauszt óta – elfogadhatatlannak tart. Másik, hogy az arab térség hosszútávú lehetőséget lát az önfeladó, elpuhult neoliberális Európa kultúrájának muzulmán vallására való átváltoztatásában, amire érdekes módon éppen a már a befogadó országban született (másod-, harmadgenerációs), de önmagukat gyökértelemnek érző fiatalok a legfogékonyabbak, és köreikben tudják leginkább érvényesíteni a radikális vallásosságra nevelés által a bosszút és megfélemlítést. Ráadásul a lehetőséget látva tömegével érkeznek már eleve radikálisok is a hódítás elősegítőiként. Végeredményben, mivel népszaporulatuk is jóval meghaladja az „öslakos” európaiakét, a területhódítás csak idő kérdése; Nyugat-Európában vannak olyan települések, ahonnan az „öshonos lakosság” teljesen kiszorult, mivel félelmükben előbb-utóbb elköltöztek. Ne felejtjük el, hogy a muzulmánoknál nem volt felvilágosodás, és így már nem is annyira furcsa az álláspontjuk, csupán a keresztény kultúra középkori vallási fanatizmusára kell gondolnunk, és máris érthető válik minden.

Ez Európa keleti felén, a volt KGST tagállamok területén csupán azért nem jelent most még visszafordíthatatlan folyamatokat, mert szegényebbek, gazdaságilag nem annyira vonzóak a nyugati államokhoz és az illegális bevándorlókat segítő anyagi támogatásaihoz képest. Ennek természetesen történelmi okai vannak, ugyanis az inkább kelet-európainak mondható országok a II. világháború után a gazdaságilag versenyképtelen szovjet, kommunista diktatúrák megszállási övezete voltak. Ráadásul például közép-kelet-európai Magyarország az illegális határátlépések elkerülése érdekében kerítést húzott fel a leggyakrabban használt illegális-migrációs útvonalak mentén. De ami késik, az nem múlik, csupán néhány évet nyertünk, mert idővel a Nyugat-Európába bevándorolt illegális migránsok állampolgárságot kapnak, onnantól kezdve pedig szabadon mozoghatnak nyugatról keletre is. Ez a típusú mozgás pedig törvényszerű, mert a versenyben újak és kevésbé erősek a saját ideológiájukkal még telítetlen „piacokat”, országokat fogják meghódítani, Ez éppen ellenkező irányú történelmi fejlődés, nem keletről nyugatra halad, mint Hegel „Világszelleme”, mely a szabadságot kibővíti, hanem éppen fordítva. Popper elmélete és Soros gyakorlati megvalósítási kísérlete végül éppen az ellenkező hatást váltja ki, mint remélték. A mindenki szabadsága és a háborúmentes globális társadalom helyett sok kisebb-nagyobb konfliktus jelentkezik minden szinten.

Egy másik ok arra, hogy globális szintű és összefonódó konfliktusok kirobbanásának vagyunk szemtanúi és közvetetten, illetve közvetlenül elszenvedői, az 1.) a nyugati magánpénztőke-birodalom világuralmi hegemon szerepének státusz-féltése, és bázis-államának, vagyis az USA-nak az eladósodása, ezen keresztül 2.) a dollárral szembeni bizalmatlanság, a „globális dél”, mint gazdasági és katonai tömb kialakulása aranyfedezettel a hátuk mögött, és mindezt válaszul 3.) a magánpénztőke parazita viselkedése – parazita, mert minden ideológiát és rendszert és eszközt tekintet nélkül kihasznál és felhasznál saját érdekérvényesítése érdekében (USA-ban a WOKE-ot, Európában a neoliberalizmust, Ukrajnában a nacionalizmust) –, és mindezt minden áron, minden lehetséges szinten – média, ál-civilek, politikai lobbis, gazdaság –, végső soron katonai befolyását kihasználva a bürokraták által, az amerikai „*deep-state*”-en keresztül, Európában pedig az EU funkcionáriusain keresztül (mindezekről és a lobbitevékenységről lásd: Müller 2022).

Ezek a konfliktusok legtöbbször nagyhatalmi játszmák, minek során a csatlósokat katonai, gazdasági, politikai, tömegmanipulációs szinteken csatarendbe állítják. A hatalmi játszmákat legtöbbször azonban azok fizetik meg, akik mit sem tudó bábuként hullanak el. Itt jelentkezik

igazán a vezetők felelősségének kérdése, és az, hogy a közöttük lévő viszony a prosperáló világgazdaság, vagy az elszeparálódás és háborús eszkaláció irányába tolódik el.

Milyen szép is lenne, ha manapság is az ősi szokás szerint a vezérek egymás között, párbajban döntenék el a vitás kérdéseket, vagy az ókori példa szerint a két legjobb harcos küzdene meg egymással, és nem kellene ártatlan, mit sem tudó emberek tömegeinek meghalniuk. A vezérek azonban mára megváltoztak és sokan önmagukat túlértékelik (mint ahogyan a Világszellem vezetői öntudatlanul a vezéreket Hegelnél [1805-1831/1979], bár nála a szabadság kibomlásának letéteményeseként), valamint bizonyos értelemben a háttérből irányítanak, és saját, illetve mások népeit – proxy módon – tolják maguk elé a konkrét csatákban.

A dühöngő érzelmeket visszafordítani már szinte lehetetlen, ezért kell az értelemnek „résen lennie”, és még időben megtennie a béke érdekében a szükséges lépéseket, mindeközben pedig vigyázni kell, hogy az értelem képviselője maga ne váljon szintén begubózott értelemmé és dühöngő érzelmmé. Ez az ókor óta filozófiai kihívás, gondoljunk csak Platón fogathasonlatára, Arisztotelész „arany középút” elmélete, vagy a zavarmentességre (*ataraxia*) törekvő sztoikus filozófiára.

A praktikus és ebben az értelemben gyakorlatilag is okos (lásd erről Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájának* magyar fordítását 1971-ből), lehetőségekhez képest legoptimálisabb (cél: *win-win*, békés világgazdaság) konfliktuskezelés első pontja a beazonosítás, vagyis az, hogy pontosan „ki/kik” és pontosan „honnan” beszél/nek, milyen álláspontot vett/ek fel, milyen szemszögéből érvel/nek – legyen szó egyének közötti vitáról, közösségek közötti vitáról, vagy akár egyén és közösség/ek szembenállásáról. Idézzük ide Nógrádi György biztonságpolitikai szakértő sokszor hangoztatott szólását: „Üléspontom meghatározza az álláspontomat.” Ehhez azonban egy pártatlan szemléletű, pontos meghatározásokra képes elméletre van szükségünk, egy általános, és ebben az értelemben független, univerzális filozófiai világvázlatra.

Az általánosság igénye a tudományt kategorizáló és megalapozó Arisztotelészig vezethető vissza, életművén belül pedig magát a filozófiát is megalapozó *Metafizika* (magyar fordítása: Arisztotelész 1992) első oldalaiban található ennek kifejtését (Első könyv, első fejezet, főként: 981a–982a), minek konklúziójaként kiemeli az okok és alapelvek ismeretét. Ez a későbbiekre való tekintettel a tudományos objektivitást előlegezte meg.

Azért kell objektivitás-igény – természetesen a természettudományok tekintetében, és azon túl – a társadalomtudományokban is, és ezért az életvilágbeli (ez Husserl kifejezése, magyarul: 1998) viták csillapítása érdekében egyaránt, hogy saját szempontjainkat ne túlozzuk el, illetve mások érveit is a „helyén” tudjuk kezelni. Mindenkinek vannak ugyanis szubjektív érvei és érdekei, saját tapasztalatai, gondolatai, „mély érzelmei”, melyeket egész élettörténete, sőt szülei, nagyszülei, egész rokonsága, népe és különböző csoportidentitási határoznak meg úgymond tudatosan, vagy éppen tudatlanul (Freud 1917/2006) – mindez alkotja tartamát (Bergson 1889/1923), melynek preferenciáit – a kedvelés, semlegesség és gyűlölet kapcsán – különböző intenzitással centrifugális akaratként közli a mindenkori jelenben.

Saját magunk és közösségeink történeteinek egyes részleteit felnagyítjuk, más részleteket pedig elhallgatunk. Ugyanígy teszünk mások történeteivel is, és mindenki, minden csoportosulás hasonlóképpen cselekszik, bár egyesek kevésbé torzítanak saját és mások történeteink, míg mások szinte kéjelegnek a hazudozásban, és egyre-másra hamis narratívákat (a „narratíva” Paul Ricœur nevéhez fűzhető kifejezés. lásd: Ricœur 1983, 1984, 1985) gyártanak, ezzel befolyásolva a „közvéleményt”. De a narratív identitás gyakorlata lehet önmegerősítő is.

A narratív identitás tehát olyan elbeszélte identitás, amely lehet önmagunknak vagy másoknak mesélt történet/történetek, melyet/melyeket ugyanakkor sokszor, sok szempontból, tudatosan, de akár tudattalanul is formálhatunk, vagy akár meghamisíthatunk. Ennek a torzításnak lehet szánt szándékú, pozitívnak vélt tudatos motivációja, például az önfejlesztés, mint önbebeszélés, önimagináció által, de lehet tudattalan gyógyító szándékú is, mint például az elhárító mechanizmusok bizonyos eseteiben; ekkor az ember – vagy egy közösség – önmaga számára kedvező kimenetelű eseteket próbál generálni.

De a történetek rossz irányt is vehetnek. Ugyanígy van ez, amikor nem magunknak, hanem másoknak mesélünk el történeteket. De egyáltalában meghallgatjuk-e mások történeteit, és ha meghallgatjuk, nem már eleve a saját prekoncepcióink szerint fogadunk el és/vagy utasítunk el másokat?

Mik a kölcsönös megértés lehetőségfeltételei és hogyan alkalmazhatjuk ezeket? Erre kínálok egy filozófiai választ.

1. Egy konkrét világvázlatból indulunk ki

Amiről itt szó lesz, az egy radikális tapasztalati fenomenológia, egy képesség-metafizika. A valósággal kapcsolatosan ugyanis – álláspontom szerint – két megközelítés lehetséges. Vagy a valóság eleve adott, és a képességek (értelem, észlelés, érzelem) „tapogatják le” azt, vagy pedig a képességek együttese/összessége „adja” a valóságot. Mi ez utóbbi álláspontot kívánjuk itt érvényesíteni. Ennyiben ez egy radikális képesség-metafizika. Visszatérő hivatkozási pontom lesz ama összegzésnek is tekinthető metafora, mely szerint az ember olyan, mint egy falevél, melynek látható színe a teste (vagyis észlelése), fonákja az értelme, erezete pedig az érzelmei.

2. Élethelyzetszerű kiindulópont és a levél-metafora

Életvilágbeli tapasztalatunk, hogyha valakiben túlteng az érzelmi felindultság, értelemért rimánkodunk, ha azonban rideg és száraz logikáját fitogtatja, hiányoljuk belőle az érzelmi gyengédséget. Már ebből is jól látszik, hogy önmagunkban pontos különbségeket teszünk értelem és érzelmek között, melyek önmagukban – adódásmódjaikat tekintve –, mint első filozófiák, azaz önmagukat bizonygató metafizikák léteznek. Hiányoljuk a másik aspektust – a megegyezés mentőövét –, mégis a „magukét fűjják”, tántoríthatatlan bázisukból ki-be „rohángálva”, lehorgonyzásukból mit sem engedve. Ha tehát az érzelmeket is – mint az értelemeket – önmagukban kezeljük a filozófiában, mint megjelenés-adódást, akkor az értelem és a testiség régi dualizmusa mellé indokoltan behozható a filozófiai diskurzusba az érzelmek regisztere, harmadikként.

Ekkor – tehát ismételjük – azt mondjuk, hogy az ember olyan, mint egy falevél, melynek látható színe a teste (észlelése), fonákja az értelme³, erezete pedig az érzelmei. Mindegyik önmaga jogán létezik, önálló metafizikával – mint első filozófiával –, kiindulóponttal bír, és együttes egészük az, mely adott személyiséget jellemzi; a képességek intenzitás-domborzata avagy reliefje pedig meghatározza az egyéni személyiség karakterét. E három emberi képességen keresztül adódik minden, legyen az kívülről befelé (centripetálisan), vagy belülről

---

³ Husserl transzcendentális egóról írt, melyet nagyjából a régi elmének, kantiánus értelemnek nevezhetünk, ételme viszont az adott összefüggéseknek van, például egy konkrét furulya hangját halljuk, melynek hangját figyelmünk kiemeli az orkestrából, vagy éppen egy széken ülök, és könyökölök az asztalon, miközben hallgatom a zenét, stb, annak minden hozadékával, elvárásaival, tartamunk részletes leírasi lehetőségével.

kifelé (centrifugálisan) áramló. Minden más e három „keveréke”. A megjelenésről *mint* megjelenésről ennél több csak további részletes elemzés által állítható, amit most kihagyok.

Mindezeket egy olyan rendszerbe helyezzük el, ahol a képesség-metafizika regiszterei (értelem-észlelés-érzelem: 3É) három terrénumban (3T) jelennek meg (1. egyéni személyiség; 2. interszubbektivitás, természet, dolgok, történelem; 3. a megjelenés *mint* megjelenés lehetőségfeltételei – vagy Kant eredeti kifejezéseivel: Én, Világ, Isten, mint a megismerés lehetőségfeltételeiként adódó transzcendentális ideák), és a közöttük lévő kapcsolat feltárása teszi lehetővé, hogy a véges emberi lét és az örökkévalóság közötti kapcsolatot újra-felfedezzük, mibenlétét kortárs módon újra-alapítsuk. A 3 képesség 3 ösbenyomás-típus, a 3 terrénum pedig 3-féle östény-szint.

3. Kant

A háromféle viszony szerinti ítélet (kategorikus, hipotetikus és diszjunktív ítélet), valamint a logikai alapelvek (az ellentmondás elve, az elégséges alap elve és a kizárt harmadik elve) közötti összefüggésről Kant egy 1789. május 19-i keltezésű, Reinholdnak küldött levelében írt.⁴ A tiszta fogalmak vagy transzcendentális ideák minden feltétel feltétlen szintetikus egységére irányulnak. Ez alapján a háromféle transzcendentális idea – avagy észidea, észeszme – a következő:

1. a *kategorikus és konjunktív szintézist* végrehajtó feltétlen egység, a predikátum nélküli szubjektum, az Én;
2. egy sor feltételes tagjainak *hipotetikus és konnektív szintézise*, a jelenségek alkotta sor feltétlen egysége, a Világ;
3. egy rendszer elemeinek *diszjunktív szintézise*, a gondolkodás valamennyi lehetséges tárgyának feltétlen egysége, Isten.⁵

Ezt később, *A tiszta ész kritikájában* a következőképpen fogalmazza meg Kant, kitérve ezek illuzórikus, de transzcendentális létezésük szerint letagadhatatlan voltára:

Nem embereknek, hanem magának a tiszta észnek a tévokoskodásai ezek. A legbölcsebb ember sem szabadulhat meg tőlük, s ha a tévedést sok-sok fáradság árán talán felfedheti is, a látszatot, mely szakadatlanul gyötri, teljesen soha nem hessentheti el.⁶

A kantiánus észideák tekintetében Czétány (2015, 2019) szerint az „Én” a jelenségeket összegyűjtő és kategorizáló nyaláb, a „Világ” az új eseményeknek feleltethető meg – a XX. századi filozófia (Heidegger-től Deleuze-ön át máig) kapcsolja össze a kettőt –, „Isten” pedig a rendnek. Logikájukat tekintve: „és”, „ha-akkor”, „vagy”. Időbeli struktúrájuk szerint: jelen, jövő, múlt.

4. Architektonika

Kinek-kinek sajátos személyiség-karaktere van, de annak megléte tény: ezt nevezzük az első terrénumnak, terrénum alatt annak östény-jellegét értve. A harmadik terrénum a megjelenés *mint* megjelenés lehetőségfeltételeit illeti („isten” örökkévaló, azaz tér-idő függetlenül igaz

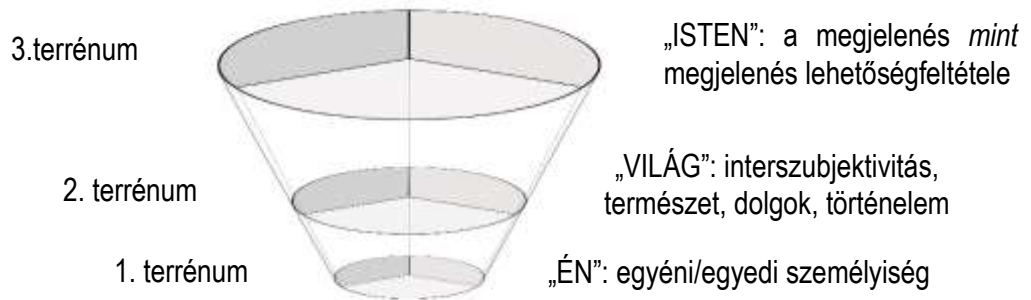
---

⁴ Kant 1972, 391.

⁵ I.m., Kant 2004, TÉK, 325-326. Idézi Czétány 2015, 35. o.

⁶ Kant 2004, 329. sk. (B 397-398)

Értelem, Észlelés és Érzelem tereuma: *Logos* – Hérakleitosz [valamint a tiszta geometriai idealitások kapcsán Husserl 1998], *Khiasmus* – Merleau-Ponty [1964/2006], *Einsfühlung* – Scheler [1923/1973] és az *önaffekciót* kiemelő Henry [2013]), a köztes, avagy második tereum pedig az interszubbektivitásé, a természeté, a dolgoké, és a történetiségé, azok értelmi-észlelési-érzelmi karaktere szerint adódva, interpretálva, módosítva, tartamos-diakritikai módon.

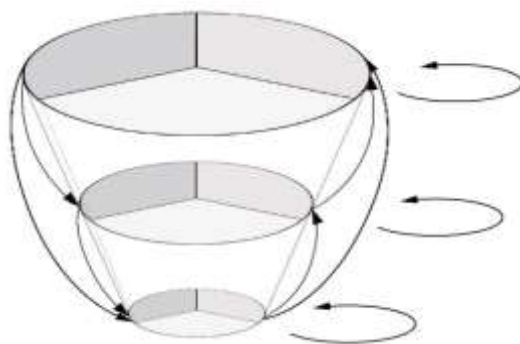

1. ábra. 3 képesség (értelem-észlelés-érzelem) a 3 tereumban (Én, Világ, Isten)

Forrás: saját szerkesztés

A három alapképességünk 3 egymásra visszavezethetetlen, mégis diakritikusan (ez a nyelvész Saussure-höz köthető kifejezés [lásd: Saussure 1916/1997], jelentése leegyszerűsítve: minden az, amit a többiek mondanak róla) –, vagy ókori fogalommal *homoioimerikusan* összefonódó benyomásokként adódnak. A *homoioimerikus* jelentése: „hasonrészűek”; mely Anaxagorasz általi meghatározás szerint: „Mindenben van egy rész mindenből” (erről részletesebben lásd: Steiger 2010), és ez talán még jobban leírja az alapképességeink (értelem-észlelés-érzelmek) diakritikus viszonyát – kommunikációját –, hiszen ha egymásból nem tartalmaznának valamit, kommunikációjuk is lehetetlen volna, márpedig ez – mármint az egységes adódás-tapasztalat – magának az egységes tapasztalatnak az adódásmódja, ám minden elemzés és kommunikáció csak azáltal lehetséges, hogy valamelyik képességünkre fókuszálva, kiemelten figyelünk, és egyes részleteket kiemelünk, míg másokat homályban hagyunk. Így van ez személyiségünk karakterével kapcsolatosan is. Személyiségünk a három képesség erőmintázatának, domborzatának, reliefjének megfelelően fogad be preferál, forszíroz, vagy éppen utasít el valamit.

Mindeközben minden képesség és minden tereum kapcsolatban áll egymással, de leginkább az első és a második tereum, hiszen a harmadik „isteni” tereumra nincsen ráhatásunk, ezt adományként értjük, észleljük, érezzük, Egységét pedig csupán filozófiailag tételezhetjük, de ráhatásunk nincsen.

2. ábra. Az egyes terrénumok kapcsolatai más terrénumokkal és önmagukkal

Forrás: saját szerkesztés

E tanulmány elején meghatározott radikális képesség-metafizikai álláspont szerint azonban az elsődleges és legfontosabb, legadekvátabb kapcsolódás az egyes terrénumokon belül a képességek között van, illetve a terrénumok közötti képességek között. Ez nagyon fontos, ugyanis a 3É filozófiájának lényege szerint a képességek az elsődlegesek.

Nézzük, hogy az egyes terrénumok, avagy kantiánus transzcendentális ideák viszonyaiban miként és milyen viszonyokban gondolkodhatunk:

„ÉN” - A képességeket elemezhetjük egy adott személyiségen belül, azok tartamszerű, habituális intenzitás-mintázata szerint és szituatív harcai (például másokkal vagy önmagával bizonyos pszichés, stb. problémák esetén), illetve harmónia-törekvései mentén.

„VILÁG” – Interszubjektív, egymás közötti szinten beszélhetünk habituális jelleg szerinti kapcsolatokról és szituatív helyzetek szerintiekről is; ideológiák közötti harcról és esetleg harmónia-igényről a történelem viszonylatában, illetve a természettel kapcsolatosan, és a dolgokkal való viszony szempontjából egyaránt sokféle viszonyt állapíthatunk meg az értelem, az észlelés és az érzelem regisztereinek, mint alapképességeknek a kapcsán.

„ISTEN” – „A megjelenés *mint* megjelenés” viszonylatában is beszélhetünk a képességekről, az „Egy”-hez, mint Abszolútumhoz, örökkévalóhoz, („romolhatatlan” - Parmenidész), tér-idő függetlenül igaz adományokhoz való viszonylatban: minden képességünk „innen” származik, abban az értelemben, ha valaki az eltárgyasító, tárgykijelölő logikai kényszerével nem bír és mindig felteszi ugyanazt a kérdést. Holott az egyik kulcs az eltárgyasító szemlélet helyett a „hogyan” szemlélete, mint például Arisztotelész lélekmeghatározása kapcsán a Lélekfilozófiai írásokban (magyarul: Arisztotelész 2006), miben egyértelműen közli érvelései alapján, hogy a lélek nem egy valami, azaz nem egy szubsztancia, hanem egy „miként”, egy „hogyan”: „A lélek a szervekkel rendelkező természeti test első teljesültsége.” – (*De anima* 412 b) Az első „teljesültségen” a világra-születést érti, a második teljesültségen pedig a kiművelést, tanulást, filozófussá-válást.⁷

Csupán ismételjük, hogy mely fogalmakat tartjuk itt a legfontosabbaknak: „isteni” örökkévaló, azaz tér-idő függetlenül igaz Értelem, Észlelés és Érzelem a 3. terrénumban: *Logos* – Hérakleitosz, *Khiazmus* – Merleau-Ponty, *Einsfühlung* – Scheler, azaz Egy-érzés és az ehhez

⁷ Arisztotelész meghatározása szerint tehát a lélek: „a szervekkel bíró természeti test első teljesültsége” (*De an.* 412 b). Tegyük hozzá – ezt Bene Lászlótól tanultam –, hogy az első teljesültség biológiai értelemben vett életet jelent, a második pedig a tanulás általi műveltséget, kiművelést (akár filozófussá-válást).

kapcsolódó *önaffekciót* kiemelő Henry, melynek E./1.-es jellegét kiterjesztve átemelhetjük Egy-érzésként a 3. terrénumba, „Egy és Mindenként”, melyről sokaknak eszébe juthat egy ókori egyiptomi mondás (*Hen kai pan*) vagy valamilyen spinozai panteista „felütés” (*pan=theosz*, azaz minden isten, szebben mondva: isten minden), és tegyük hozzá, hogy már Parmenidész is azt állította, hogy minden létező: „Egy”, mivel csak a létezőkről állítható az igaz lét, vagyis az, hogy hordozhatják az igazságot, a nem-létező viszont nem rendelkezik ilyen lehetőséggel, és tegyük hozzá: már meg sem tudja védeni magát, ha más a jelenben meg nem teszi érte.

5. Univerzális fenomenológiai módszertan: logikai tábla

Az „Én-Világ-Isten” kanti hármasságát⁸ kissé átnevezzük és kiegészítjük, mivel az „Én” fogalma manapság sok félreértésre adhat okot (nárcizmus, önzőség, egoizmus), a „Világ” mint köztes térre pedig többféle relációs viszonyt hordoz, mint például az interszubbektivitáshoz, a természethez, a dolgokhoz és a történelemhez való viszonyt. Az „Isten”-fogalom pedig félreértésektől túlterhelt⁹, ezért inkább a megjelenés *mint* megjelenés lehetőségfeltételeinek nevezzük a 3. terrénomot, de például a vallási radikálisok, fundamentalisták Reá Isten-ként hivatkoznak, és ezért bizonyos esetekben így használandó.

A „tudat” – mint epifenomén, azaz összegző fogalom, mely önmagában nem áll meg (mint Arisztotelész lélek-definíciója a szervekkel rendelkező test teljesültségeként) – pedig három tényezőből tevődik össze, három képességünknek megfelelően (értelem, észlelés, érzélem), vagyis mindegyik terrénumban ezek segíthetnek minket a részletezésben. Az egyéni személyiség tudata egyéni, a közösségé közösségi, Istené pedig „Egy” – ezen túl filozófiai szempontból nem lehet „Róla” többet mondani, az már a teológia dolga, a személyes Istentől (Buber 1952/2017) az objektív Istenig (mint kanti logikai fogalom, vagy másként, általános értelemben véve a szentírások fogalmaként) – minden monoteista világvallás tekintetében – át a másik végletig, ezen az úton minden lehetséges formában, a dichotomikus ellentétpárig, az ateizmus általi tagadásig.

Nevezhetnénk ezt a táblázatszerű kifejtést egy létre irányuló kérdésnek is, mely azonban Kant óta a tapasztalás lehetőségfeltételeiből indul ki. Az ésszemék megadják, hogy milyen irányba indulhatunk el a tudományos kifejtés során; Husserl ezeket östényként tárgyalta és kissé átdolgozta, Tengelyi pedig utóbbi erőteljes kritikával látta el, „levágva” mindent, ami nem a konkrét tapasztalat tárgya, ugyanakkor felhívta a figyelmet a megjelenés *mint* megjelenés eddig elfedett problémájára és annak östény-jellegére, mely szerinte az „östények östénye”. Czétány is felhasználta az ésszeméket, de azok szintézis-jellegét emelte ki, és közöttük a dominancia tekintetében történeti szempontból a következő sorrendet állította fel: Isten-Én-Világ. Ez utóbbi filozófiai architektónikánk szempontjából az adományjelleg kifejeződési sorrendjének megfelelően átformáljuk: Isten-Világ-Én (a kifejtés kiindulópontja és sorrendje szerint: Én-Világ-Isten), illetve ezek mindegyikéhez saját értelmi-észlelési-érzelmi horizontot rendelünk.

---

⁸ Említsük meg a kantiánus ésszemék eddig tárgyalt husserliánus átdolgozása mellett a következőt Marosán tollából (PhD) 2012. 418.: Husserl már az *Eszmék* első kötetében is kiemeli, hogy a transzcendentális tudatot egészen másféle értelemben mondjuk abszolútnak, mint Istent, (Hua 3/1: 125). A transzcendentális tudat abszolútuma egy partikuláris, relatív, a vonatkozáscentrum értelmében vett abszolútum. A következő szint a transzcendentális interszubbektivitás szintje, mely egy megtestesült, történeti és pluralista Abszolútum. Husserl visszatérően nevezi Abszolútumnak ezt a transzcendentális interszubbektivitást, (vö. pl. Hua 14: 266, Hua 15: 403, 668, Hua 1: 182, magyar: 173). Az Abszolútum legmagasabb alakja nála mégsem ez, hanem Isten.

⁹ A bibliai Isten-fogalom helyébe leegyszerűsítve állíthatnánk „A tiszta lélek hangja”-ként való definíciós kísérletet (Isd. Mózes és János passzusait), de ebbe most nem kívánunk „belemenni”. Az alternatív vallás-sokféleség összeegyeztetése pedig eddig globálisan sikertelen.

További fontos kiegészítésünk a „Világ” további differenciálása: 1.) interszubjektivitás, 2.) természet, 3.) dolgok, 4.) történelem. A 3É filozófiájának architektonikája: a három vertikális terep (1. Egyéni személyiség, 2. Világ, 3. a megjelenés *mint* megjelenés lehetőségfeltételei) és az őket alkotó három horizontális képesség (értelem, észlelés, érzelem). A megjelenés *mint* megjelenés örökkévaló lehetőségfeltételei (*Logos, Khiazmus, Einsfühlung*) az emberekben is tetten érhető és felmutatható (például az értelem részéről a geometriai igazságok, mint idealitások tér-idő függetlenül igazak; az észlelés tekintetében bármely észlelő egyszerre észlelt is, illetve érzékszervei kommunikálnak egymással; illetve az érzelmi regiszter szempontjából letagadhatatlan az Egy-érzés igénye, mint alapvető otthonosság-érzés, úgymond az élet önátélése az élőkben, avagy önaffekció, mint ahogyan az utóbbit Henry [2013] mondta). Ez így egy képesség-metafizika.

Figyelembe kell venni, hogy leginkább akkor mutatható fel egy terep egészes jellege, ha mindhárom képességet egyszerre mutatjuk be. Ilyen például az 1. terep kapcsán az egyéni személyiség képesség-intenzitásának domborzata, melyet korábban táblázatos formában, „a filozófia tereasztala”-ként mutattam be az egyéni, egyedi személyes tudat jellemzéseként (Müller 2016). A 2. terepben az interszubjektivitás esetében a hagyományosan bonyolultnak tűnő szerelem fenoméne kapcsán korábban elemeztem értelem-észlelés-érzelem viszonyait és az eltárgyasítás hátrányait (Müller 2017). Szintén a 2. terep aspektusaként tárgyalandó a történelem, bemutatva annak képességeket illető ciklikus jellegét (... értelem-észlelés-érzelem-értelem-észlelés ...), de ezt itt bővebb terjedelme miatt kihagytam. A harmadik terepben pedig az örökkévaló képességek, mint „hogyanok” metafizikai Egységét tárgyalhatjuk, amit itt drasztikusan lerövidítettem.

1. táblázat. A logikai tábla

Terrénumok	Felosztás	Képességek
A.) Egyén		1.) értelem
		2.) észlelés
		3.) érzelem
B.) Világ	I. Interszubjektivitás	1.) értelem
		2.) észlelés
		3.) érzelem
	II. Természet	1.) értelem
		2.) észlelés
		3.) érzelem
	III. Dolgok	1.) értelem
		2.) észlelés
		3.) érzelem
	IV. Történelem	1.) értelem
		2.) észlelés
		3.) érzelem
C.) a megjelenés <i>mint</i> megjelenés lehetőségfeltételei		1.) értelem
		2.) észlelés
		3.) érzelem

Forrás: saját szerkesztés

Ennek alapján minden fenomén – mint adódás – vizsgálhatóvá válik. Ezzel a filozófiai értelemben vett megjelenés lehetőségeinek feltérképezéseire utalunk. Bármely fenomén – terített asztalon találja magát. Ebbe beletartozik az is, hogy ki „honnán” beszél, kinek mi a fontos: A.) a saját, egyéni értelmi, észlelési, érzelmi vágyai, B.) a közösségi kapcsolatok (interszubsztívitás) bizonyos aspektusai, a természet, a dolgok tárgyi világa, a történelem és annak interpretációs lehetőségei és ideológiai képviselője, C.) de az is lehet, hogy valaki/ számára Isten a legfontosabb, és/vagy az örökkévalóság különböző (tér-idő függetlenül igaz: értelmi - *Logos*, észlelési - *Khiazmus*, érzelmi – *Einsfühlung* típusú¹⁰) adományai – az „adomány” Jean-Luc Marion kifejezése (Marion 1997/2015).

Ugyanakkor nem szabad összetévesztenünk az Istenre hivatkozás olyan fajtáit, mint például egy bizonyos csoportnak való tudatos és/vagy tudattalan megfelelés-kényszert – például egy nagyon vallásos közösségen belül (mert az az interszubsztívitás közösségi közegének felelhető meg és oda tartozik) – a próféták hitével.

Az imént egy egyszerűbb megközelítés segítségével véltük bekalibrálhatónak, hogy ki mit gondol, de hozzá kell tennünk, hogy minden típusú ideológiának mind a három terrénum (és esetleges felosztásai) és azokon belül mindegyik képesség (értelem, észlelés, érzelem) szempontjából lehet más-más hozzáállása. Ha ugyanis teljesen mást hangsúlyozunk ki – például a liberalizmus az egyént, a kommunizmus a közösséget, a nemzeti gondolkodás pedig a népet – akkor szembenállásaik során természetesen nem ezekben találjuk meg a kapcsolódási lehetőségeket, hanem azokat a motívumokat kell megkeresnünk, amikben esetleg lehetnek kapcsolódások.

6. Ideológiai identitások összegző táblázata: ki honnan beszél?

2. táblázat. *Az észideák, felosztásuk, és viszonyuk a régi konzervativizmussal, régi liberalizmussal, régi kommunizmussal, a XXI. századi nemzeti identitással és a kortárs globalistákkal kapcsolatosan (rövidítések: Konz-konzervativizmus, Lib-liberalizmus, Komm-kommunizmus) NI-nemzeti identitás, Glob-globalisták)*

Terrénumok	Felosztás	Képességek	Viszony
A.) Egyén		1.) értelem	Konz: az egyén helye a világrendben Lib: az egyén jogainak fontossága Komm: az eszményített emberiség, mint ideológiai közösség tagja NI: önazonosság Glob: irányítóként való önmeghatározás
		2.) észlelés	Konz: adott környezet elfogadása Lib: saját vágyak kielégítésének fontossága Komm: a közösség általi vágyak fontossága NI: hazai ízek, illatok, stb. Glob: anyagi felhalmozás

¹⁰ Ezekről részletesebben lásd: https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/85907/dissz_M%c3%bcller_Andor_filozofia.pdf%202022-10-01%20-%20ELEKTRONIKUS%20FORM%c3%81TUM.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés: 2023-10-24)

		3.) érzelem	Konz: eleve elrendeltetés Lib: önmegvalósítás Komm: kommunista aktivista NI: otthonosság, hazaszeretet Glob: bírvágy, hatalomvágy
B.) Világ	I. Inter- szubjek- tivitás	1.) értelem	Konz: hatalmi viszonyok elismerése Lib: atomizálódó társadalom Komm: elvtársak közösségének erősítése NI: nyelv, irodalom, tudomány, művészetek Glob: a hatalmi érdek-szövetségek erősítése
		2.) észlelés	Konz: a család elsődleges fontossága Lib: elidegenedés Komm: elvtársak támogatása, ellenfelek megsemmisítése NI: zene, tánc, film Glob: a hatalmi elit klubbosodása
		3.) érzelem	Konz: családi szeretetközösség Lib: haszonelvűség a „másokkal” szemben Komm: elvtársiasság NI: sportsikerek, történelmi igazságérzet Glob: a hatalmi elit családi/baráti összefonódásai
	II. Természet	1.) értelem	Konz: a természet, mint meghódítandó közeg Lib: tulajdonviszony Komm: a természet, mint eszköz a társadalmi célokért NI: fenntarthatóság és felelősség Glob: a természet kihasználása
		2.) észlelés	Konz: a természet megszelídítése Lib: az adottságok „optimalizálása” a célokért (szabályozások: pl. folyószabályozás, termelékenység optimalizálása) Komm: az egyéni tulajdon megszüntetése/köztulajdonba vétel, mint utópikus cél NI: természetjárás a Kárpát-medencében Glob: a természet kiaknázása
		3.) érzelem	Konz: a természet, mint félelemforrás, ellenség Lib: a természet, mint erőforrás Komm: a természet, mint erőforrás NI: szimbolikus tájak Glob: a természet mint erőforrás
	III. Dolgok	1.) értelem	Konz: a szimbolikus (tisztelet tárgyai) és a használati tárgyak fontossága Lib: pénz-érték Komm: általános értéksemlegesség, kivéve a termelés eszközeit NI: értékalapú viszonyulás Glob: a pénztőke, mint kitüntetett hatalmi/uralmi eszköz
		2.) észlelés	Konz: a szent és a profán tárgyak megkülönböztetése Lib: ízlés-ítéletek Komm: használati érték alapján való kezelés

		<p>NI: turizmus (templomok, múzeumok, stb.) Glob: a mennyiségi viszonyok alapján való értékelés</p>
	3.) érzelem	<p>Konz: a szent és a profán dolgok áhítata, undora Lib: egyéni tulajdon, a birtoklás érzése Komm: közösségi tulajdon NI: érték alapú és tartamszerű bevéődések Glob: a pénztőke fetiszizálása</p>
IV. Történelem	1.) értelem	<p>Konz: statikus történelemszemlélet Lib: a liberális jogrendszer, mint végcél Komm: a kommunista utópia megvalósításának irányába való haladás NI: nemzettestvérek Glob: világhatalmi törekvések</p>
	2.) észlelés	<p>Konz: a hierarchia elfogadása és megerősítése Lib: az éjjeliőr-állam preferálása, az akadályok lebontása Komm: forradalom és a kommunizmusért való erőfeszítések NI: korszakos szimbólumok kitüntetettsége Glob: behódoltatási ambíciók</p>
	3.) érzelem	<p>Konz: Isteni elrendelés elfogadása Lib: változtatás-igény az egyén védelmében Komm: az eljövendő kommunizmusba vetett hit NI: ősök és a hagyomány tisztelete Glob: a történelem átkeretezése, divatos, változó perspektívájú morál-narratívája</p>
C.) Isten	1.) értelem	<p>Konz: az üdvtörténet ismerete Lib: vallásszabadság elve Komm: ateizmus, Isten helyettesítése a kommunista ideológiával NI: hittestvérek Glob: cinizmus és a tömeges manipuláció használata</p>
	2.) észlelés	<p>Konz: szimbolikus aktusok (ima, gyónás, ünnepek) Lib: a különböző vallások értéksemlegessége okán azok egyenrangúsága, esetleg érdektelensége Komm: a vallások üldözése (mint gyakorlat) NI: szakrális szimbólumok és ünnepek Glob: a tömegmanipuláció kihasználása</p>
	3.) érzelem	<p>Konz: bűnbánat és az üdvözülés hite Lib: semlegesség Komm: teljes tagadása, helyén a kommunista ideológia NI: vallásközösség, civilizáció, etika Glob: a hatalom akarása – a tömegek tudattalanjának irányítás-tudata</p>

Forrás: saját szerkesztés

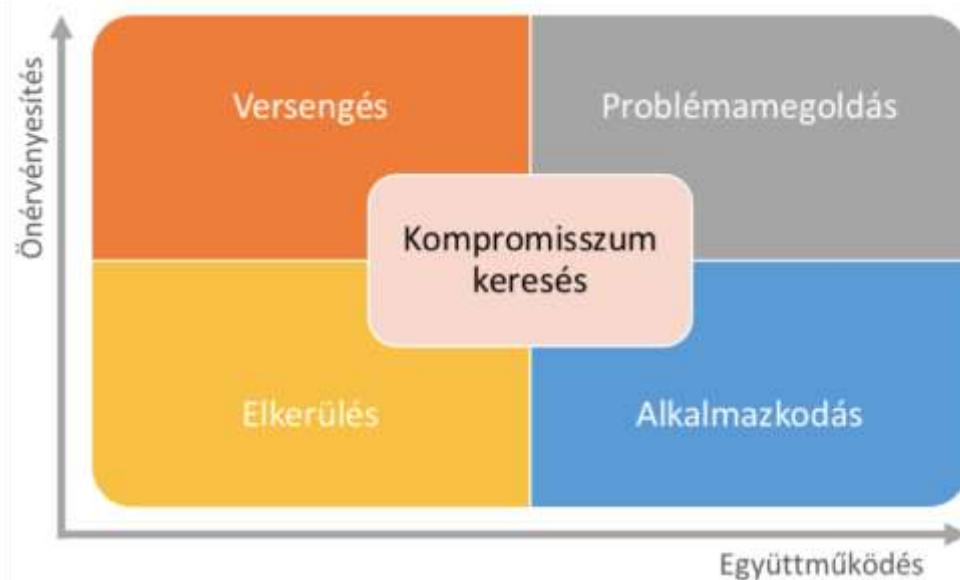
Ennek pontosabb kifejtése terjedelmessége és bonyolultsága okán egy másik alkalomra marad, itt csak minimális szinten szerettem volna jelezni, hogy milyen világvázlatok alapértékei vitáznak egymással.

7. Konfliktuskezelés – alapok és megközelítési kérdések

Jelenleg a konfliktus konszenzusos formáját vizsgáljuk, mivel a többi most nem érdekes számunkra. Először beszéljünk a konfliktus és a konfliktuskezelés általános megközelítéséről.

„A konfliktus meghatározására az ókor filozófusai óta történnék próbálkozások. A latin *confligere* azt jelenti, összecsap, amely összecsapás történhet egy egyénen vagy csoporton belül, illetve személyek és csoportok között gondolatban, érzésben, szükségletben, vagy viselkedésben. A felek között feszültség van, és legalább egy résztvevő közülük azt érzékeli, hogy szükségletei nem tudnak kielégülni. A konfliktusok, ellentétek alapja tehát gyakran valamilyen ki nem elégtelt szükséglet.”¹¹

A konfliktuskezelés stratégiáit általában a Thomas-Killmann (1974) koordinátarendszerben értelmezik. (A két szakember kifejlesztett egy tesztet is, ami Magyarországon [Thomas-Killmann konfliktuskezelési kérdőív](#) néven érhető el.¹²)

3. ábra. Thomas-Killmann konfliktuskezelési stratégiák¹³

- 1.) Elkerülő: alacsony önérvényesítés és alacsony együttműködés jellemzi. Nincs, vagy alacsony a nyeresége a helyzetben.
- 2.) Versengő: magas önérvényesítés és alacsony együttműködés jellemzi. Magas saját nyereséget akar elérni.
- 3.) Alkalmazkodó: alacsony önérvényesítés, magas együttműködés jellemzi. Ebben a helyzetben a másik nyer.
- 4.) Problémamegoldó: magas önérvényesítés és magas együttműködés jellemzi. A közös nyereséget próbálja maximalizálni.
- 5.) Kompromisszumkereső: közepes szintű önérvényesítés és együttműködés jellemzi. A már elfogadható közös nyereségre törekszik.

¹¹ <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)

¹² <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)

¹³ <https://noisikertrener.hu/konfliktuskezelesi-strategiak/> (Letöltés: 2023-11-25)

Mindegyik stratégiának megvannak a maga erősségei és gyengeségei, amelyek különböző helyzetekben remekül használhatóvá teszik mindegyik stratégiát.¹⁴

Nekünk az a fontos, hogy a kompromisszumos konfliktuskezelés hosszabb távú megegyezési lehetőségeit tárgyaljuk, mely kétoldali/többoldali konszenzussal záródhat. Ugyanis, ha például két ország áll konfliktusban egymással, akkor általában eltérnek az érdekek, és ezeket kell közelíteni egymáshoz.

Nógrádi György (biztonságpolitikai szakértő, közgazdász, egyetemi tanár, a hadtudományok kandidátusa) a következőt tanácsolta a ma politikusainak a 100 éves korában, 2023-ban elhunyt Henry Kissinger (amerikai geopolitikai szakértő, diplomata) tárgyalási technikáira utalva:

„Tárgyaljanak, reálpolitikát folytassanak, és próbálják a másikat megérteni. Kissinger politikájának mindig az volt az alapja: mi a másik célja, „hol” tudunk találkozni, hol vannak azok a pontok, hogy a következő háborút el lehet kerülni?” (Napindító, Hír TV, 2023-12-11)

Ennek alkalmazása számunkra is alapvető. Ezt fogjuk használni ebben a tanulmányban is.

Az már egy teljesen más helyzet, ha szövetségesekről van szó, tehát optimális esetben nincsenek nagyobb horderejű konfliktusok – mert kisebbek azért mindig vannak –, vagy ha két vagy több fél közül az egyik fél bármilyen indokból behódol a másiknak.

Tisztában vagyunk a jelenlegi „*post-truth*” világ (azaz igazságon „túli”, az igazságot figyelmen kívül hagyó, vágyvezérelt, szugeratív, a reálpolitikától elrugaszkodott média-helyzettel), a moralizáló, szemellenzős hatalomstratégiákkal, de az jelenleg leginkább a neoliberais globalista magánpénzhatalom érdekeit szolgálja, és ezért ennek a típusú érdek-hálózatnak a média-terjesztésében érdekelt.¹⁵

8. A piaci adás-vétel gazdaságfilozófiája, mint a konfliktuskezelés analógiája

A konfliktuskezelés tudományos megközelítése kapcsán módszerünk fenomenológiai, azaz leíró jellegű, vagyis a jelenség-vizsgálat filozófiájának fenomenológiai iskolája szerinti leíró módszertanból és lényeglátásából indulunk ki.

Alappéldánk legyen a piaci adás-vétel ügylete folyamán megtapasztalható akarat-erő, akarat-érvényesítő képesség szituációja, mely normál körülmények között tisztán retorikai alapú.

---

¹⁴ <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)

¹⁵ *Mint azt máshol már említettük, a neoliberális globalista elit pontosabb elnevezése a jelenlegi formában: USA-bázisú parazita birodalmi magánpénztőke elitje*, mely részletezve válaszol arra, hogy hol van jelenleg az erőközpont (USA-bázisú), hogyan működik (bármilyen ideológiát felhasznál saját érdekében, vagyis az ideológiák parazitája és az erőforrások elszívója), mi a célja (világbirodalmi törekvések, globális hegemonia, diktátum), mi a tőkéjének eredete (nemzeteken élősködő magánpénzből tőkefelhalmozás és trükkök általi befolyásolás), valamint, hogy ők önmagukra hogyan tekintenek (uralkodó elitként, mely hálózatokon keresztül irányít és dolgoztatja lobbista-aktivistáit, hűségese kiszolgálóit: pénzügyi, gazdasági, politikai, média és katonai szinteken).

Most tekintsünk el attól, hogy mi van akkor, ha már kevés a vevő és sok az eladó, a piacnak pedig mindjárt vége, vagy ellenkezőleg, amikor szinte csak egy árus van, még bőven van idő és sok a vevő, mert előbbinél nyilván alacsonyabbról indul az eladó, utóbbinál magasabbról, de lehetnek dacos eladók, akik önköltségi ár alatt sem adják el, inkább kidobják vagy elajándékozzák, illetve dacos vevők, akik egy bizonyos összeg felett lemondanak a vásárlási szándékról.

Persze lehet egyéni megfontolás is az eladó részéről adott szituációban, például amikor gazdag vevővel találkozik és eleve többet kér, vagy ha szegényebbel, és kevesebbet mint átlagosan.

Sok olyan tényező van tehát, melyek meghatározzák, hogy a piacon mi mennyiért kel el, ha elkel egyáltalában. Ugyanígy, népek között a béke is sokszor eladó, csak nincsen aki megvegye, mert profitábilisabb a háború.

Most azonban inkább csupán egy eladóról és vevőről beszéltünk – fókuszban az eladási árral, de mi van akkor, amikor eladók tömegeiről beszélünk? Ez a tárgyalt kérdésünket tekintve alapvető kérdés. Ki dönt az ország nevében? Mindenben egy vezető, a vezetői gárda, vagy a legfontosabb kérdésekben a nép – például elektronikus népszavazással? Ez azonban egy hosszúra nyúló vita lenne a kompetenciákról, stb., úgyszólván most ezt kihagyom.

Térjünk vissza a piac kérdéséhez. Nem hiába hoztuk fel, ugyanis a láthatatlan kézre, mint önszabályozó piacra gondoltunk (lásd: Smith, 1776/1959), amit sokáig önszabályozó, hatékony és önkorrigáló tulajdonságúnak tartottak és ahol sok akarat találkozik egymással, a piaci tényezők összessége, mint a termelők, kereskedők, média, fogyasztók stb. érdekei, vágyai és lehetőségei világgazdaságként, a világpolitikai/geopolitikai erőviszonyok és egyáltalában minden akarat összessége: ezek határozzák meg a tapasztalatokat, az elosztási viszonyokat és a tényleges események hálózatát.

„[Smith] leghíresebb metaforája a „láthatatlan kéz”, az a rendező elv, ami a piacon a kereslet és kínálat, bőség és szűkösség erőinek és ellenerőinek eredményeként beosztja a nemzet erőforrásait. A „láthatatlan kéz” a keresletre és a kínálatra ható erők eredményeként alakítja ki a „természetes árat”.¹⁶

Adam Smith szerint a piacot a láthatatlan kéz irányítja oly módon, hogy a kereskedő a saját érdekét szem előtt tartva minél több profitra szeretne szert tenni, ám ennek érdekében minél jobb minőségű terméket kell előállítania, hiszen arra nagyobb a kereslet. Természetesen termékeit nyilvánvalóan alacsonyabb áron kell kínálnia a kereslet növelése és ezáltal a profit maximalizálása érdekében. Ezek a gazdasági folyamatok alakítják ki a „természetes árat” és biztosítják a piacon lévő termékek minőségét.¹⁷

A láthatatlan kéz elve csak a tökéletes verseny feltételei között érvényesül; ha a piacon létezik olyan szereplő, amely a teljes piac elég nagy hányadát ellenőrzi, azaz monopóliumhelyzetben van, akkor el tudja téríteni a piaci árakat.”¹⁸

Az óriási transznacionális cégek, az eszközkezelők hálózatai letagadhatatlanul cselekvő, sőt manipuláló, befolyásoló ágensként tevékenykednek, nem úgy, mint a városi piacon az átlagos termelők, viszonteladók és vevők, ahol – és időben: amikor az óriáscégek még nem, vagy nem így léteztek akkor – a „láthatatlan kéz” pedig működött.

¹⁶ https://hu.wikipedia.org/wiki/Adam_Smith (Letöltés: 2023-11-25)

¹⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1thatatlan_k%C3%A9z (Letöltés: 2023-11-25)

¹⁸ https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1thatatlan_k%C3%A9z (Letöltés: 2023-11-25)

Az átlagos városi piacon egy hatalmas, addig nem látott méretű termelő vagy viszonteladó megjelenése lenne hasonlatos a giagaméretű eszközkezelők globális szerepéhez. Képzeld el, hogy megjelenik a kispiacon egy óriási résztvevő (akár eladó, akár vevő), majd letarol mindenkit, aztán jönne egy még nagyobb, majd ismét egy másik, és ezek egymással végül szövetségre lépnek és mindenki alájuk fog tartozni, egy előre közösen leegyeztetett rend szerint. Itt a láthatatlan kéznek már csak minimális szerep jut, ha jut egyáltalában. Minden manipuláció tárgyává válik, a vágytermeléstől a beszállítói-, termelői- és értékesítési láncokon keresztül a fogyasztás kielégítéséig, folyton ismétlődő, ám mindig kissé változó körfolyamatban.

A láthatatlan kéz elvének érvényességét most részletesen nem tárgyaljuk, mivel az mára több mint kérdéses (a korábbi, neoliberais és globalista idők előtt még jól működőnek tűnt és a gőzgépek óta széleskörű gazdagodást eredményezett), ám jegyezzük meg, hogy mai napig sokan képviselik és hirdetik, pontosabban a neoliberaisok és globalisták, és mivel profitésük miatt érdekük ezt hirdetni, ezért ennek máig ható igazságát hirdetik, és talán hiszik is. Megint mások szerint azonban: az optimális eredményt biztosító koordinációs mechanizmus feltevése – téveszme (Stiglitz, 2010; erről részletesebben lásd: Madarász, 2014, 835.)

A konfliktus-kezelést leegyszerűsítve a piaci mechanizmusok analógiájára képzelhetjük el, de bárhogy is legyen, a vita nem intézi el önmagát, sőt ellenkezőleg, könnyen kisiklik a kezünkből az irányítás és a megoldás, ha hagyjuk, és nem törődünk eléggé a sejtető jelekkel, kritikákkal, hanem lesz ami lesz alapon „bedobjuk a lovak közé a gyeplőt”.

A piaci adás-vételben és a vita rendezésében a közös elem: az akaratok harca, típusa (tettetés, csalafintaság, vagy őszinteség – ritkán, az egyes kultúrkörökben hosszú távon ez utóbbi a hatásos) és az érdekérvényesítés végeztével az elégedettség vagy elégedetlenség, melyek a hosszútávú béke záloga, vagy gátja lehet egyes országok, népek és vezetők között is.

Egy konfliktus megoldásában gyakran segít, ha meghatározzuk a szereplők konfliktusmegoldási stratégiáját.¹⁹ Ám nem arról fogunk beszélni, hogy a Thomas-Killmann (1974) koordinátarendszerben ki melyik technikát végzi (elkerülő, versengő, alkalmazkodó, problémamegoldó, kompromisszum-kereső) tudatosan vagy tudattalanul, hanem arról, hogy egy kompromisszumos tárgyalásban (még a háború kirobbanása előtt – mivel utána már csak véráldozatokat követően léphet be ismét az érvelő diplomácia) *ki melyik értelmi-észlelési-érzelmi aspektusból beszél az Én-Világ-Isten (mint kantianus transzcendentális észideák) szempontjából, mit, melyiket tartja a másikban problematikusnak és mik az ő fontos preferenciát. Ezek rajzolják körül a konkrét vitát*, és mint ismeretes, a jól meghatározott és pontosan körülírt problematizálás már fél út a sikerhez. Persze a fél út sem ér semmit, ha már a kiindulópontban kibékíthetetlen ellentét volt a felek – vagy a konfliktusban szereplő akár több „szereplő” – között, és ha az is marad, mivel a békés filozófiai érvelés és diplomácia a háborúval egy időre véget ér, és kezdődik a narratívák háborúja, a háborús retorika – kívülre, a nép felé egy „kissé” másként kommunikálva, mint az ellenfelek közötti titkos tárgyalásokon – vagy ha minden kötél szakad, a teljes elszigetelődés és gyűlölet – ilyenkor közvetítőre, mediátorra van szükség.

Az összegző táblázat éppen ebben segít, hiszen kijelöli a súlypontokat, vagyis, ha valamiben nagyon nagy az ellentét, inkább közelítsünk a többi felől.

---

¹⁹ <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)

9. Néhány konfliktusos szituáció 2023-ból

Elsősorban egy alapvető szinten, a vitázók – adott témát érintő – szituatív értelmi–érzelmi intenzitáskülönbségeinek szintjére „visszamenve” próbálunk konfliktuskezelési technikákat leírni. Ezen belül is különbséget kell azonban tennünk a történelmi léptékű ellentétek (például kulturális, civilizációs különbségek, viták, harcok) és a viszonylag rövidebb távon kialakult konfliktusok között. Amiről itt szó lesz, az elsősorban egy jelen-idejű vita két személy között, és ennek tanulságait konvertálhatjuk át népek közötti konfliktusmegoldássá.

Itt röviden idézzük be, hogy Somkuti Bálint (biztonságpolitikai szakértő, hadtörténész, az MCC Geopolitikai Műhelyének kutatója) szerint (Hír TV, Napindító, 2023-10-25) egy érzelm-vezérelt világba léptünk át, ahol a tények érdektelenek, az érzelmeket irányító narratívák a fontosak – mindezt a 2023 októberi palesztin-izraeli konfliktussal kapcsolatosan mondta. Egy hosszabb felvezető után röviden összefoglalja a jelenlegi kor fő jellemvonásait:

„[Most] a szövetségi rendszereknek az érdekei kezdenek érvényesülni, aztán előbb-utóbb a nemzetállamoké is fog, de most a szövetségi rendszereken van a sor. Ami pedig az amerikai érdeket illeti, egyértelmű, hogy nem érdekük, hogy egy regionális háború legyen, márpedig egy izraeli szárazföldi bevonulás jó eséllyel ezzel fenyeget. Tetszik vagy sem, ez egy olyan dolog, ami elkerülhetetlen következménye ennek. Az Egyesült Államoknak nagyon komoly befolyása van Izraelre, de nem irányítja. Tehát azzal, hogy ez a szárazföldi hadművelet ilyen sokáig elhúzódott, az annak az egyértelmű jele, hogy Biden elnök ott járt és elmondta Netanjahu elnöknek, hogy milyen következményekkel járhat, ha megindul az ő általuk mondjuk így: eltervezett, vagy az izraeli érdekek szerint megvalósuló szárazföldi hadművelet – ennek az oka a kétsédelem. Nyilván nagyon komoly mennyiségű amerikai túszt – azt hiszem 60 amerikai túszt – van a Hamásznak a kezében. Ez is nyilván egy visszafogó erő, tehát egy ilyen szempontot Izrael nem hagyhat figyelmen kívül, de nem azt jelenti, hogy bármilyen vétőjoga lenne az Egyesült Államoknak. Kérést intézhet Izrael felé, és ezt még úgy is egyébként, hogy több tízmilliárd dollárral támogatja és támogatta is az izraeli védelmi erőfeszítéseket, de ez nem egy alá-fölé rendeltségi viszony. Tehát itt nincs olyan hogy: „parancs-értetem”, hanem itt jogos érdekek vannak, amik ütköznek. Nyilván az izraeli vezetés nem teheti meg, hogy figyelmen kívül hagyja az amerikai kéréseket, de annak is megvan a maga határa, hisz úgy látom, hogy egyre inkább közelebb van az a pont, ahol az izraeli vezetés nem tudja figyelembe venni az amerikai kéréseket, mert a világnak és az ellenérdekeltektől közvélemények teljesen mindegy, hogy a gyerekek Gázában egy bombatámadásban halnak meg, vagy egy szárazföldi akcióban, és ez nagyon szomorú dolog, és azért használom fel ezt az érvet ami a legütősebb érv, mert igazából ez az, aminek a médiában értéke van.

Kedvenc témám hadd térjek ki egy pár szóban – eljutottunk a *post-truth* [igazság utáni] világba, ahol nem a tények számítanak. Nem azok a tények számítanak, hogy a terrortámadásra erővel kell válaszolni, különben felbátorodik a terrorszervezet, hanem arról van szó, hogy a világban zajló eseményeket már nem a tények és nem az összefüggések alapján ítélik meg az emberek, hanem érzelmi benyomások: érzelmek és korábbi hiedelmek alapján. Innentől kezdve az, hogy pontosan mi történik, az ebből a szempontból teljesen mindegy, mert mindenki a saját érzelmei és a saját meggyőződése alapján fogja eldönteni, hogy miben hisz és kinek hisz.”

Manapság ugyanis az érzelmek, és nem a tények értelmi magyarázata befolyásolják azt, hogy ki melyik oldalra áll egy konfliktusban – a cinikus szóhasználat szerint: kinek „szurkol” –, hogyha önmaga nem konkrét résztvevője egy konfliktusnak, hanem közvetetten figyeli azt az internet, televízió, egyéb médiafelületeken keresztül, és végül saját országában is arra szavaz,

aki megvezetett érzelmeiben megerősíti. A narratívák harca tehát nem gyerekjáték, hanem vérezen komoly hatalmi harc.

Csupán egy rövid adalék ehhez, hogy mit mondott Joe Biden amerikai elnök (2023-10-25, Hír TV, „Háború Ukrajnában” című műsora alapján, a felelős szerkesztő Nádori Teodóra nevében a műsorvezető Ferkó Dániel foglalta össze):

„Az USA új világrendet fog építeni – mondta Joe Biden – a jelenlegi rendszer ugyanis kifogyott a lendületből. Az amerikai elnök kampánybeszédében azt vázolta fel, hogy – idézem: „50 évig a háború utáni időszakban éltünk, amikor ez rohadt jól működött, de mostanra ez kifulladt. Bizonyos értelemben új világrendre van szükségünk. Washington fogja alakítani a helyébe lépő rendszert.” – szögezte le Joe Biden. Egy washingtoni kampányfogadáson Biden azzal dicsekedett, hogy meggyőzte Japánt és Dél-Koreát, hogy pénzügyi segílyt küldjenek Ukrajnának, továbbá, hogy vasúti és kikötői megállapodást írt alá Indiával és Szaúd-Arábiával a G20-ak múlt havi Újdelhi-i csúcstalálkozóján. Az Egyesült Államok vezetője mindezt úgy összegezte, hogy idézem: „Úgy gondolom tehát, hogy lehetőségünk van arra, hogy olyan dolgokat tegyünk – ha elég bátrak vagyunk és eléggé bízunk magunkban –, olyan módon egyesítsük a világot, ahogyan még soha nem volt.” Joe Biden a múlt héten jelentette be, hogy az Egyesült Államok egyszerre 3 háborút fog finanszírozni: Ukrajnában, Izraelben és Tajvanon is, és Biden még azt is állította, hogy az amerikai vezetés az, ami összetartja a világot igazából.”²⁰

Ez remélhetőleg csak politikusi túlzás, nagyotmondás, nyomásgyakorlás, kampánybeszéd, hiszen erre nyilvánvaló válaszlépések következnek. Biden szerint eljött az idő, hogy az USA teljesen átvegye a világhatalmi hegemon szerepét (mintha eddig nem ez lett volna a cél, csak most nagyobb ellenállásba ütköztek). Mint mondta: „új világrendet” építenek, vagyis az USA katonailag előre menekül a BRICS+ gazdasági nyomása elől, és – mint egy héttel korábban mondta – egyszerre három háborút finanszíroz szövetségesei (Japán, Dél-Korea, Ausztrália, stb.) bevonásával: Ukrajnát (az oroszok ellen), Izraelét (az arab/muszlim [eredeti többses számban: muzulmán] világ ellen) és Tajvanét (Kínával szemben). Ezt kiegészítik még az afrikai, kaukázusi, balkán, stb. konfliktusok is, ahol szintén érdekei vannak a „globális délnak” és velük szemben a „globális nyugatnak” és egyaránt. Ez így viszont a különböző érdek-összefonódások szempontjából már a 3. világháború előkészületeit jelenti.

De ki hoz tűzszünetet és békét, ha két egymással kibékíthetetlen konfliktusban lévő fél nem tud megegyezni? Kis Rajmund diplomácia-szakértő, egyetemi tanár mondta (2023-11-02, ATV, „Ostrom” című műsorban) a zsidó/izraelita/cionista versus muzulmán/muszlim/iszlám vallású/ arab szembenállás kapcsán:

„A háborús felek általában nem tudnak megegyezni egymással, mert nem tudják leválasztani a személyt a problémáról. Düh, félelem bosszúvágy – olyan érzelmek dúlnak ilyenkor az emberekben, hogy nem tudnak egy tárgyalóasztalhoz ülni. Ilyenkor mindig egy harmadik felet szoktak felkérni, vagy valaki felajánlkozik; egy jóhiszemű bróker a tárgyalásban, aki élvezzi a feleknek a bizalmát. Vannak folyamatosan közvetítők, hiszen Katarnak és Egyiptomnak kiemelt szerepe van már most is [vagyis az Izrael-Hamász konfliktus kapcsán újra kialakult arab/muszlim világ és Izrael ellentétében].”

Az érzelmi manipuláció, kettős mérce és cinizmus világában Magyarország érdeke az, hogy lehetőleg kimaradjon a konfliktusokból, de legalább olyan típusú veszteség ne érje, mint az I. világháború után, amikor elvették területei 2/3-át, sem pedig olyan, mint a II. világháború után,

---

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=NntVi228ems> (Letöltés: 2023-11-02)

amikor hosszú évtizedekre egy gazdaságilag csődre ítélt és politikailag diktatórikus rendszer szolgájává vált.

Mindezek után talán már rákérdezhetünk arra is, hogy mi a 3É tétje és haszna az elmélkedő filozófián túl, annak hasznosítási lehetőségét illetően.

10. Mire jó a 3 É? – A 3É, mint praktikus életfilozófia: a szituatív adekvátság képesség-metafizikája

10.1. Kanttól a 3É filozófiájáig

Kant olyan filozófiát kívánt létrehozni, mely kiiktatja a régebbi metafizikai dogmákat, és az ember képességeire alapozza az egységes, mindenkire érvényes szabályrendszert, helyettesíteni próbálva a bibliai Istenre alapozott meggyőzőerőt. Ezt az emberiségre alkalmazható szabályrendszert először a gondolkodás közös struktúrájának felmutatásával próbálta bizonyítani, azzal, hogy szerinte az észlelést az értelem kategóriái által mindenki a meghatározó ítélőerő segítségével sematizálja. Ezekre alapozva megpróbálta a gondolkodás mintájára az etikát is közös alapokra hozni, azt állítva, hogy a formalizált szabályrendszert a kölcsönösség határozza meg, és ennek olyan erős értelmi belátással és ez által meggyőzőerővel kell bírnia, mely hasonlatos az isteni parancsolatokhoz. Mindezt azzal próbálta még meggyőzőbbé tenni, hogy az ízlésítéleteket is közös alapra kívánta hozni, és így legvégül azt kellett állítania, hogy a mindenkiben közös örömmézés vezérli az ítélőerőt, hogy belássa a közösségiség-igénynek megfelelő gondolkodás által azt a célszerű többletet, melyet közös emberi etikánkkal képesek lehetünk elérni a mindennapi gyakorlatban. Ez az emberben szunnyadó fenséges érzés, mely észrevétlenül vezet minket, hasonlóan a bibliai isten általi híváshoz.

Husserl követői, és a XX. századi francia fenomenológusok (pl. Marion és Richir, valamint közéjük tartozik a velük elmélyült eszmecsere folytató Tengelyi) azonban megkérdőjelezték Kant filozófiáját már az első lépéseknél, tagadva a fenomének egyértelmű besorolhatóságát a meghatározó ítélőerő által, mivel szerintük a fenomének inkább a tapasztalat újdonság-jellegét erősítik, mely sokszor meglep minket besorolhatatlanságával, és ezért inkább a szabályokat játékosabban kereső reflektáló ítélőerőre helyezték a hangsúlyt, sőt a zseniesztétikára, a kreatív produktív képzelőerőre (Heidegger Kant-könyve kapcsán), kiemelve a passzív értelemképződést, a spontaneitást, és az egyáltalában vett fenomén-adódást. A szigorú szabálykövetés helyett pedig egyöntetűsége törengési tendenciákról, östényekről, és utalásösszefüggésekről beszéltek, nyitott tapasztalati horizontról és időfenomenológiáról.

Mindezeket egyszerűsíti le a 3É filozófiája úgy, hogy 1.) az értelemképződés-értelemrögzítés és 2.) a Körper-Leib-szerű diakritikus észlelés és elemszerű hús viszonya mellé beemeli 3.) az értelemeket, mint Egy-érzést és közvetlen önaffekciót. Így a 3É által egyszerre szabályszerű és meghatározott leírás-struktúrát kapunk az elemzett szituációnak megfelelő tartamos kifejtéssel a relief (értelem-észlelés-érzelem) intenzitás-domborzatának megfelelően, de sokszínűen modifikálható tartalommal, nyitott képződés-horizonttal ellátva az adódás megvalósulás-folyamatát.

Ezek tartamossága pedig 3 külön-külön leírható térreben összegezhető, melyek között lényegileg azonos értelem-észlelés-érzelem kapcsolat van, „csupán” intenzitásuk változik, de az sokkal nagyobb mértékben, mint az az egyes térreben belül lehetséges. Például egy egészséges emberhez szituatívan (és tartamából „táplálkozva”) észlel, hozzá képest gyengébb

észlelési képességekkel rendelkezik olyan valaki, akinek érzékszervi problémái vannak, vagy több hiányzik is, ám ez a különbség egy horizonton helyezkedik el, az 1. térrénumon belül, míg hozzájuk képest a mindent – virtuálisan, de aktuálisan – észlelő isteni észlelés már vertikálisan máshol, a 3. térrénumban tétéleződik, mint az abszolút értelemben vett elemszerű Hús. Utóbbihoz képest az aktualizációk például: a természet sokféleségének egysége a 2. térrénumban, és ennek részeként az ember az 1. térrénumban.

10.2. A 3É filozófiája, mint kibékítő filozófia

A 3É filozófiája elsősorban kibékítő filozófia, de nem rossz értelemben vett szinkretizmus, hanem Egység és differenciáltság keretein belül, illetve ezeket meghaladva megérthető, megélhető, átélhető filozófia. Az ilyen típusú attitűdnek sajnos sajátja, hogy mivel kibékítő jellegű, a vitázók tévesen azt hiszik, hogy velük szemben a másik mellé álltunk, holott arról van szó, hogy megpróbáljuk a saját nyelvén elmondani neki, hogy a számára érthetetlen nézetkülönbség miből adódhat. Reményeink szerint ez vezethet megértő elfogadáshoz és kibéküléshez – már ha ez lehetséges. Hiszen, ha valaki nem fogadja el saját kiválasztottan kezelt regisztere mellett a többi regiszter önjogú első-filozófiai álláspontjának lehetőségét, kibékíthetetlenül válik a többiekkel szemben. Fontos alaptételünk szerint ne ragaszkodjunk ahhoz, hogy mindent ugyanazon regiszter szempontjából interpretáljunk, mert akkor beleragadunk egy illuzórikus igazságú valóságba, egy részizgazságba, vagy félreértésbe. Értelme, észlelés és érzelem között súlyozni kell – szinte patikamérlegesen –, és nem mindenre azonnal saját habitusunkat ráhúzni. A filozófia egyik nagy problémája, hogy sokszor vagy az értelem, vagy az észlelés, vagy az érzelem felől akarják interpretálni a másik kettőt, valamelyiket kiemelve, és így beszélnek szituációkról, eseményekről, sőt másokról is.

10.3. A meggyőzés logikája

Ehhez járul hozzá a meggyőzés logikája. A meggyőzést mindenkinél onnan kell kezdeni, ahonnan be van csatlakozva, vagy éppen beleragadva egy ügy/esemény stb. vonzásába, mivel a többi regiszterre kezdetben süket és vak, csupán a saját preferált regiszterében érdemes kezdeni, majd kisebb beszúrásokkal a másik kettőt is bevonni. Egy elköteleződés ugyanis mindig 3 lábbon áll, érzelmi, értelmi és észlelésbeli megerősítések révén.

Például feltételezhetnénk, hogy nagy átlagban tekintve sokak politikai hovatartozása elsősorban érzelmi beágyazottságú, a felsővezetéstől elvárható józan megfontoltság okán az ő érdekeik erőteljesen értelmi megalapozottságúak, a percembereknek pedig észlelésbeli igényeik vannak; bár ezen intenzitások térben és időben nagyon változatosak lehetnek, nincsenek „kőbe vésve”.

10.4. A gyakorlatias etikai mértékletesség-maxima

Ha valaki túl komolyan veszi magát, akkor nemcsak magának, hanem másoknak is nehézségeket okoz, sokszor végzetes végkimenetelrel. Ez nem azt jelenti, hogy nem kell kiállni valami mellett, hanem azt, hogy ennek lényege egy gyakorlatias etikai mértékletesség-maxima. Ezt szó szerint megfogalmazni szinte lehetetlen, mivel annyi változót tartalmaz, ezért csak abban bízhatunk, hogy lényege így is érthető: „Semmit sem túlzottan!”.

10.5. Honnan kezdjük és merre haladjunk a felhasználás során?

A 3É filozófiája a mindenkori jelenbe integrálja a múltat és a jövőt. A szituatív adekvátság filozófiájaként arra vállalkozik, hogy képesek legyünk a 3É felvázolása után eldönteni adott

fenomén kapcsán, hogy honnan kezdjük, merre haladjunk az értelem-észlelés-érzelmek narratív felhasználása során. Ha valakivel szerelmes viszonyba szeretnék lépni, érzelmi hangot ütök meg, ha sakkozni szeretnék valakivel, inkább az értelmemre hallgatok. Persze ez sarkítottan leegyszerűsített, hiszen, ha a kapcsolatba bevonzandó másik általánosságban inkább a műveltség iránt érdeklődik, akkor valami érdekességgel kezdem, ha pedig a test kidolgozottsága érdekli, akkor azt mutogatom, de még ez sem ilyen egyszerű, mert az emberek általában súlyozottan-kevert preferenciákkal rendelkeznek, és az sem biztos, hogy helyes döntés egy olyannal kívánni hosszú-távú felnőtt-szerelmet, akivel maximum ideiglenes, rövidtávú „gyermeteg-szerelemre” van lehetőségünk. Arról nem is beszélve, ha valaki mindhiába töri magát, mert valamiért akkor sem kell, ha „megfeszül”. Az sem mindegy továbbá, hogy mi vagyunk szerelmesek valakibe, vagy valaki más mibelénk, esetleg oly kedvező a csillagok állása, hogy együtt-állás tapasztalható, harmónia, és a személyiségek oly jól funkcionálnak, mint hangszerek egy közös dallamban (erről részletesen lásd Müller 2017: *Esszé az értelmi, a testi, és az érzelmi regiszterek kiegyensúlyozott kapcsolatáról, a szerelem példáján*). A szerelem, mint extrém bonyolult fenomén így enged bepillantást a kiindulási irányokba, a kölcsönösség kérdésének viszonylatában.

10.6. A 3É filozófiája segíti a félreértések elkerülését és a gyorsabban kommunikációt

A 3É filozófiájával könnyebben és gyorsabban megértjük egymást, mert felgyorsul a kommunikáció, a fontosabb, lényegesebb indokok előrébb kerülnek. Így csökken a félreértés, az indulatok felesleges túlfokozása – kivéve, ha éppen ilyen fenoménekről vagy ezek csillapíthatatlanságának sikertelenségéről van szó –, továbbá az inadekvátság veszélye, és a hétköznapi életben nem lesz az egyes fenomének leírásából unalmas, „rétestészta” hosszúságú, érdektelenné váló szószátyárkodás, ami bár teoretikus szinten érdekes, életvilágbeli gyakorlatunk szempontjából akadályozza a gyors reagálású praktikus cselekvést.

10.7. Intenzitás-domborzatok és a lehetséges közös célok

Adott – szinte bármely – szituáció kapcsán először meg kell határoznunk, hogy mi micsoda, egyáltalában véve mi „Mi?”, az adódás-módja szerint milyen relief-szerű intenzitás-domborzattal rendelkezik értelmi, észlelési, érzelmi szempontból, és mi a közös cél, ezek után jöhet a „Hogyan?”, a „Hogyan érzük el közösen?” kérdése.

Kantnak tehát abban igaza volt, hogy először a megismerés mibenlétét – de fenomenológiai tapasztalat-szerű módon és nem tapasztalat-független *a priori* –, előfeltevéseinket kell tisztázni, és ezekre alapozva, vagyis a közös és tántoríthatatlan, meghatározóan sematizált meggyőződésekre építve lehet valamilyen társadalmi rendet bevezetni, de tévedés azt gondolni, hogy ez kőbe vés valamilyen értékrendet, vagy ellenkezőleg, relativizmusba és pszichologizmusba vezet; a képességek szerinti figyelmet, mint érték-motivációt ugyanis lehetőleg folyamatosan fenn kell tartani.

A megismerés értelmi-észlelésbeli-érzelmi egyben. Ezek intenzitásai határozzák meg azt, amit, és ahogyan tárgyaljuk, amiről beszélünk. Mindig a számunkra fontos prioritással kell kezdenünk, közölni a párbeszédben, majd a közösen tárgyalandó „tárgy-dolog” mibenlétéhez közelítjük saját és lehetőleg a mások preferenciáit. Ez a harmonizálás. Ha ez nem sikerül, marad a harc.

Mindez azonban nem azt jelenti, hogy a 3É filozófiája valamilyen kommunikáció-elmélet metafizikai alapjait vetné meg, hanem azt, hogy – többek között – ilyen hozadékai is vannak.

Társas kapcsolataink ugyanis csoportosulás-méretét és lényeg-jelentőségét tekintve végletesen különféleképpen befolyásolhatják mindenki életét; az „inkluzíve mindenkibe” természetesen önmagunkat is beleértve.

Közös emberi sorsunk jövőjét meghatározza, hogy a képesség-metafizika mely elemeit emeljük ki, akár terepumenokon belül, akár fennsíkjai/horizontjai/terepumaik szempontjából. Melyiket, hányadik terepument tartjuk dominánsnak, és azon belül melyik képességet? Ez sokrétű lehetőséget ad kezünkbe. A választás emberek lévén – tartamszerű. Egész eddigi tartamunk írja bele magát minden egyes szituatív értelmezésünkbe – legyen az a szituáció múltbeli, jelenbeli, vagy jövőbeli –, és éppen ennek felismerése, illetve az ettől való függetlenedés filozófiai feladat, legalább a lényeglátásig eljutva, kilépve „magunk okozta kiskorúságunkból”. Nehéz feladat más szemüvegen keresztül látni, mint saját tartamunk szemüvegével, mert tartamunkban már eleve küzd az intenzitásért meglévő értelmünk, észlelésünk és érzelmeink minden preferenciája.

Ezek konfliktusa és harmonizációja éltető erejű és motiváló lehet, de késznek kell lennünk változtatni is. Ám nem kell mindig mindentől eltérni, hiszem vannak eleve rendes szülők, tiszteletreméltó tradíciók, és ügyek, persze ritkán kapjuk meg őket így készen, életünk minden fázisában tisztelhető preferenciákként.

Van, aki kapott „otthonról” valamit, majd az iskola azt felülírta, és utána, saját megfontolás alapján egy harmadik álláspontot foglal el, de az is lehet, hogy valaki beleragad az iskolában tanultakba, és így egy tanítvány-szerepbe, vagy a családban tanultakba és így egy gyermek-szerepbe, és nem lép ki belőlük, de az is lehetséges, hogy nem is kell kilépnie belőlük, mert ezekben jobban el tudja gondolni önmagát. Sőt az is lehet, hogy aki eltávolodott valamitől/valakiktől, az később egy „belső kört fut be”, visszatérve a gyökerekhez és tradíciókhoz (idősebbekre sokszor jellemző). Ezek saját identitásában, tartamszerű fejlődésének – vagy lényegszempontú visszafejlődésének – a lehetőségei. Ezerféle jó lehet a magokból, csiraként pedig a legközelebbi Naphoz vonzódnak.

10.8. Az érzelmek fontosságáról

Az érzelmeket önjogukon, mint 3. metafizikai „első filozófiát” (az értelem és az észlelés mellett) interpretálva tágul a filozófiai paletta és így – bizonyos értelemben, a 3É szempontjából – a kitisztulás lehetősége a zagyva, félre-tematizált beszéddel/írásokkal szemben. Ez a filozófiai zavarmentesség elősegítése. Ne felejtsük el a levél-metaforát – „Az ember olyan, mint egy falevél: látható színe a teste (vagyis az észlelése), láthatatlan fonákja az értelme, ereze pedig az érzelmei.” –, mely igaz az emberre és a Világra egyaránt (utóbbira legalábbis annak tapasztalati megismerhetősége kapcsán; minden filozófus tapasztal, még ha spekulál is). A filozófiai önértelmezés és Világ-értelmezés új és „teljesebb” módja nyílik meg.

10.9. A 3É filozófiája, mint a tudat és a filozófiai megközelítésének egyszerű módja

A 3É tematikája szerint könnyebbé válik a filozófia-oktatás, mivel az egyes szerzők könnyebben megközelíthetőek és elrendezhetőek a három oszlopú és három sorú táblázat szerint.

3. táblázat. A tudat regiszterei és további felosztása a filozófia alapvető irányzatai szerint

	A tudat regiszterei		
	1. Értelem	2. Testi észlelés	3. Érzések/Érzelmek
Cölöpfilozófiák (A.) (egyes konkrét elvekre építve)	1./A. Descartes, Kant, Husserl	2./A. Russell, Ayer	3./A. Kolnai, Marion
Átmeneti filozófiák	...	...	Az érzelmekképződés filozófiája
Bárkafilozófiák (B.) (általánosabb elvekben „utazva”)	1./B. Bergson	2./B. Merleau- Ponty, Schmitz	3./B. Henry, Scheler

Forrás: saját szerkesztés

Sokan korszakaik okán több rubrikába is besorolhatóak. (Mindezekről lásd részletesebben – Müller 2016: *A filozófia tipológiája és az érzelmekképződés filozófiája*.²¹)

10.10. A szerelem „bevillanásának” fenoménje és visszamenőleges lelepleződése a tartamban

A tartam – mint teljes múltunk – mind a három tudatregisztert, avagy képességmetafizikai adományt egységben kezeli, és ez minden „normál” állapotban így működik. Ha a szinte legnehezebb, legbonyolultabb fenomén, vagyis a szerelem kapcsán (lásd erről részletesebben: Müller 2017²²) mondhatunk egy példát, akkor ennek mintájára mindenki könnyebben elképzelheti önmagában, hogyan működik ez egyéb társas kapcsolatokban, valamint a politikában, például a bizalom tekintetében.

A tartam emlékei egyértelműbben „befoghatóak”, „megfoghatóak”, „felfejthetőek” természetük szerint, interpretációjuk egyértelműbb mélylélektani feltárásokat tesz lehetővé. Például, ha valaki kisfiúként sokat nézte Zeffirelli *Rómeó és Júliáját* (1968), és meglát fiatal ivarérett fiúként egy Júliára (Olivia Hussey) hasonlító leányt, nem csoda, hogy képzettársításai/tudattalan észlelés-beazonosítása okán belé helyezi teljes szerelem-interpretációját, és a megszemélyesült, testté vált ábrándtól egy szóváltás nélkül „platóni szerelembe” (pontosabban Arisztophanész típusú szerelembe) esik, és azt hiszi, hogy ő a nagy Ő, önmaga másik fele, megtalált társa az életben. Nem veszi észre ugyanis, hogy ez nem 2 személyiség felnőtt-szerelme, hanem csak egyoldalú, és az észlelés egy múltbéli arc-bevésődésére, film-élményére épült látszathálót táplálkozik, bár lehet, hogy ez az érzelmi szintre

²¹ http://nagyalma.hu/container/volume/2016/161.01_MA_1-27p.pdf (Letöltés: 2023-11-20)

²² A szerelem fenoménje kapcsán lásd a teljes tanulmányt – Müller Andor (2017): *Esszé az értelmi, a testi, és az érzelmi regiszterek kiegyensúlyozott kapcsolatáról, a szerelem példáján*. In: *NAGYERDEI ALMANACH: BÖLCSELETI ÉVKÖNYV 2017*: 1 pp. 86-126., 41 p. (2017) http://nagyalma.hu/container/volume/2017/171.05_MA_86-126p.pdf (Letöltés: 2023-10-25)

is áttevődött (mivel a film a „végtelen” szerelemről szól). Csupán mellékszálként jegyezzük meg, hogy ha mégis összejönne, de értelmileg nincsenek egymásra-hangolódva, és érzelmeik erőssége sem kölcsönös (ami nagyon valószínű), akkor a csalódott fiú nem csak egy kapcsolatot veszít majd, hanem a szerelem *mint* Szerelem ideáját is, mely utóbbi sokak számára elviselhetetlen.

10.11. A 3É sokrétű hasznosságáról

Életvilágbeli hasznosság, filozófiai interpretáció és tudományos adekvátság egyszerre „emelkedhetnek meg” a 3É filozófiájával, amivel magának a filozófiának, a filozófia iránt érdeklődőknek és a filozófia tudományos státuszának is egyszerre segíthetünk.

11. További észrevételek pontokba foglalva, röviden:

11.1. Ismételjük: szükség van az objektív és stabil világvázlatra

Az említett lehetőségfeltételek megválaszolásához egy stabil világvázlatra van szükségünk. Ez esetünkben a 3É filozófiája, mint képesség-metafizika. A regiszterek: – értelem-észlelés-érzelmek. Milyen „szinteken” jelenhetnek meg? Terrénumok: ÉN – Világ (interszubsztitívitás, természet, dolgok, történelem) – illetve a megjelenés *mint* megjelenés lehetőségfeltételei, kantianus kifejezéssel: Isten.

11.2. Szókratésszé kell válni

„Finom” rávezetés kell, az interszubsztitív (értelem-értelem, értelem-érzelem) vitákban Szókratésszé kell válni. Mit jelent ez? Lehengerlő „bemondások” és válaszok helyett kérdés-típusú kommunikáció, de vigyázva, hogy az érdeklődés ne tűnjön kioktatásnak, különben gyorsan leírandó ellenfélnek néznek minket – ezt Szókratész bürökpohár-tanulságából kiindulva el kívánjuk kerülni.

11.3. Szükség van az értelemre

Milyen kontextusban vagyunk? Miért más ez, mint a terápia? ”Meghallgató” (terapeuta) és „mondó” (terápiában lévő, illetve alkalmasint maga a terapeuta)” vagyunk egyszerre. Mindkét fél egyszerre, hiszen engem is hallgat a másik – már ha meghallgat. Legalábbis erre törekszik az értelem azon képviselője, akiben van érzelem is bőven, de a másik számára bizonyos szempontból saját – inkább értelmi – szempontjai szerint segíteni kíván – legalábbis a konfliktus elmérgesedése előtt vagy után, vissza kíván térni a logikus szálhoz – mert nincsen más lehetőség! A túlfűtött érzelmi indíttatású fél nem tesz majd ilyen gesztust, hanem általában leigáz, vagy leigázandónak tart. Mind interszubsztitív, mind társas, tömegesebb, úgymond csoport-szempontból.

11.4. Az értelemnek kell „nyitnia”

Miért az értelmének kell az érzelmihez viszonyulnia? A túlzó – alapkarakter szerinti – érzelmi vitapartnerben eleve nem lehet annyi értelem, hogy ő nyisson. Mind mások vagyunk, de a konfliktus feloldását az értelmi érvelésnek kell kezdenie, mert csak ő teheti meg ezt a lépést, majd fokozatosan haladhat a kompromisszumképzés felé.

11.5. Az értelem is átváltozhat dühöngő érzelmmé, ha tehetetlenségét érzi

De néha az egymást gerjesztő érzelmek fokozzák egymást, aminek robbanó konfliktus a vége. A kölcsönösség jegyében az értelem is jogosan kérhet az érzelemtől, de sokszor nem kapja meg. Ekkor az egyik ember értelme teljesen elválhat a másik érzelmeitől. Ilyenkor *az értelem is átválthat dühöngő érzelmmé. Például ilyen a tehetetlenség érzése, amikor nem hallgatnak meg*, még csak el sem mondhatjuk érveinket, majd, ha nagy nehezen, kitartó nyugtatás után, vagy kifárasztás után mégis elmondjuk érveinket, akkor a válasz elmélkedő csend, melynek jelentése: „Ja – tényleg”, természetesen a beismerés legkisebb jele nélkül, hiszen az semmissé tenné egész addigi felháborodását.

11.6. Önismételgetés minden változtatás nélkül: a konszenzus reménytelensége

De ugyanígy dühöngő érzelmebe válhat át az intenzívebb értelem képviselője, ha gyengéden szóló kérése sokadszor is hatástalan marad, bármilyen szépen is kér egy kis odafigyelést, mondatai falra hányt borsót sem számítanak, mert az érzelmeibe burkolódzó és értelmében korlátozott intenzitású másik fél semmin sem változtat. Az értelmet intenzívebben képviselő fél, ha magát ezerszeri kisebb kérése ellenére is súlytalannak érzi, akire a másik egyáltalán nem figyel, akkor ő maga is dühöngő érzelművé válhat, ami befagyasztja a konszenzus lehetőségét és ádáz harc alakulhat ki. Ha az egyik fél mindig ugyanazt ismételteti változtatás nélkül, – legyen az az érzelmeiben intenzívebb, akitől kis odafigyelést kér a másik, inkább értelmében intenzív fél, vagy az értelmi, akitől kis gyengédséget várna az érzelmeiben intenzívebb fél –, akkor a harc elkerülhetetlen, és sajnos nem lesz békés megoldás. Ilyenkor az egyetlen lehetőség valamelyik fél beletörődése és kihátrálása a konfliktusból, vagy sztoikus elfogadásként, vagy eltávolodásként.

11.7. A dühöngő érzelmek és a begubózott értelem egyidejű jelenléte: a tömegmanipuláció eszköze

Miért tiltják le „végül” a vitatkozó beszélgetést, holott értelem értelemmel vitatkozhatna – minden szinten, akár politikai-filozófiai szinten is? *A dühöngő érzelmek és a begubózott értelem egyidejű jelenléte miatt.* Ez nem filozófia, hanem más. Populista demagógia kommunista, liberális, konzervatív oldalról egyaránt, mikor melyik kinél/kiknél – osztársadalmi szinten: ez tömegmanipuláció (erről a témáról lásd: Freud 1921/1995), a saját mondanivaló előretolása érdekében, a másik(ok) háttérbe-szorítása, elhallgattatása érdekében.

11.8. A közvetítők szerepe

Már korábban volt szó arról (lásd Kis Rajmund mondatait), hogy a kiengesztelhetetlen konfliktusok kapcsán legalább az ideiglenes „tűzszünet” érdekében szükség van egy közvetítőre. Erre szükség lehet egy társas „kapcsolatban”, vagy kisebb-nagyobb csoportok, népek, sőt kultúrák között is. Ez oly mértékben bonyolult, hogy ehhez rendkívül nehéz, ám rendkívül fontos megtalálni a közös pontokat, ugyanis egy harmadik fél másban ért egyet és másban különbözik saját érdekei szerint a két vitatkozó féllel/féltől, mint a két – szinte kibékíthetetlennek látszó – konfliktusban álló vitatkozó. Persze lehet szó egy teljesen semleges harmadikról is, de annak vagy valamilyen nagy tekintélynek kell lennie azért, hogy mind a két konfliktusban álló fél elfogadja, vagy valamilyen más oknál fogva elfogadhatónak kell lennie.

De az is lehetséges, hogy a harcoló felek „mögött” álló nagyobb hatalmak valamilyen egyezségre jutnak. Napjainkra köztudottá vált, hogy a geopolitikai harcokat sokszor úgymond proxy vívják, vagyis a nagyhatalmak maguk helyett más népeket áldoznak fel a csatákban. Mint mára a történelemkutatók által világosság vált, ez egyáltalában nem ritka eljárás: mások haljanak a birodalmi törekvésekért, cinikus hatalomstratégiaként. Sajnos sokszor éppen azok nem látják át az összefüggéseket, akiket kihasználnak. Az „ébredés” már későn jön.

11.9. Ideológiai irányzatok harmóniája

Politikai harc helyett a három nagy ideológiai irányzat (konzervativizmus, liberalizmus, kommunizmus; mai fogalmi szinten: nemzeti identitás és öntudat, neoliberalizmus, neokommunizmus/WOKE) harmóniájára van szükség. De lehetséges ez? Filozófiai szinten, ha nem egymás kizárására és saját álláspontjuk transzcendens kizárólagosságára törekszenek, akkor igen.

Alapvetően, nagy általánosságban – legalábbis Magyarországon – túlnyomó többségben liberálisok vagyunk, ugyanis nem kontárkodunk bele más életébe, mindenki szabadon teheti amit csak szeretne, ameddig nem bánt ezzel másokat; szociálisan érzékenyek vagyunk (még ha a kommunizmust a megtapasztalat szörnyűségei miatt nem is támogatjuk), illetve büszkék vagyunk nemzeti identitásunkra.

11.10. Az ideológiai konfliktusok eltörpülnek a civilizációs háborúkkal szemben

Azt se felejtjük el, hogy az ideológiai harcok – melyek leginkább politikai természetűek – eltörpülnek egy civilizációs/kulturális ellentét kapcsán, például egy modernkori, sőt jelenkori hitvitában (most nem a korábbi keresztény egyházon belüli harcokra gondoljunk), és a népeknek, nemzeteknek össze kell fogniuk önmagukban – ideológiai nézeteltéréseiket félretéve –, és egymás között is, ha európai identitásukat egy radikálisan más kultúrával szemben meg kívánják tartani. Itt a kérdés tulajdonképpen az önfeladás bágyadtsága és a kulturális önfenntartásért folytatott küzdelem választásában fogalmazódik meg, mely nem ideológiai „*Kulturkampf*” (kulturharc), hanem sokkal inkább valódi tétje van a gondolati struktúrákhoz képest, olyan hitvita, mely létkérdéssé formálódott, saját hagyományaink, elsősorban magyar és európai identitásunk önidentifikációjának fennmaradása a tét, sőt sajnos az egyáltalában vett életben maradásunk és utódaink élete a tét.

11.11. A konfliktuskezelés kulcsa: nyitottság és érvelés

Végső soron és legelőször a kulcs: nyitottság és érvelés, egymás ismerete és az egyes regisztereken belüli viták intézése, bizonyos fokú kitekintéssel a többi regiszterre másoknál és önmagunknál egyaránt.

11.12. Hogyan „van”, hogyan működik?

Mik a tanulságok, melyeket közben mondtam, de most nagyjából összegzésre vágnak/várnak? Az egyén értelmi-észlelési-érzelmi regiszterei között eleve van egy habituális különbség, mert az egyes ember ebben jobb, abban kevésbé, azaz intenzitás-viszonyai vannak az egyes regiszterek (értelem-észlelés-érzelem) között. A konfliktus tehát jelentkezik, azaz megjelenhet

egyéneken belül, egyének között, csoporton belül, csoportok között, mindennemű viszonyukat tekintve: önértékelés, más értékelése, a történelem értékelése, a természet, a dolgok és végül Isten értékelése szempontjai szerint. Ez egy leírás, egy arisztotelianus filozófiai megközelítés, a „hogyan van”, hogyan működik szempontjából, a harmónia általános elvére támaszkodva.

11.13. A 3É, mint a pszichológia filozófiája a konfliktuskezelés során

Ez tulajdonképpen akkor pszichológia? Bizonyos tekintetben igen, mert a pszichológiáról filozofálunk, valamint nem, mert a pszichológiát, mint filozófiai témát tekintjük fontosnak, jelenleg nem a tartam és a tudattalan kiemelet „visszamlékezés” – azaz platóni – tradíciója által, hanem a jövőre irányuló megoldás szempontjából, de a fenomenológiai leírás felől. Ugyanis nem beleragadni kell bizonyos – akár megoldhatatlannak tűnő – konfliktusokba, hanem megoldani azokat. Személy szerint – mint filozófus –, inkább a megoldás részének tekintem magamat, mintsem a konfliktusok elmélyítőjének.

Források:

- Arisztotelész (1971): *Nikomakhoszi etika*. (ford: Szabó Miklós, jegyzeteket írta: Simon Endre). Magyar Helikon, Budapest.
- Arisztotelész (1992): *Metafizika*. (ford. és jegyzetelte: Halasi-Nagy József 1936), Reprint, Hatágú síp Alapítvány, Budapest.
- Arisztotelész (2006): *Lélefilozófiai írások*. (ford. Steiger Kornél) Akadémiai Kiadó, Budapest. [10.1556/9789630598156](https://doi.org/10.1556/9789630598156)
- Bergson, Henri (1889/1923): *Idő és szabadság. – Tanulmány eszméletünk közvetlen adatairól*. (ford. Dienes Valéria), Franklin-Társulat, Budapest.
- Buber, Martin (1952/2017): *Istenfogyatkozás. Vizsgálódások vallás és filozófia kapcsolatáról*. (ford. Gáspár Csaba László) Typotex, Budapest, 2017.
- Czétány György (2015): *A transzcendentális illúzió keletkezése és története. Három szintézis harca egy egységes valóságért*. ELTE BTK Filozófiai Intézet – L'Harmattan – Magyar Filozófiai Társaság, Budapest.
- Czétány György (2019): *A nagy narratívák összecsapása – Három szintézis harca egy konzisztens valóságért*. L'Harmattan, Budapest.
- Freud, Sigmund (1917/2006): *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. (ford. Hermann Imre), Gabo Kiadó, Budapest.
- Freud, Sigmund (1921/1995): *Tömegpszichológia és én-analízis*. (ford. Szalai István), in: *Freud művei V. Tömegpszichológia* (ford. Pártos Zoltán, Szalai István), Budapest, Cserépfalvi Kiadás. 185-248. o.
- Fukuyama, Francis (1992/2014): *A történelem vége és az utolsó ember*. Ford. Ábrahám Zoltán, Somogyi Pál László, M. Nagy Miklós. Európa, Budapest.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1805-1831/1979), *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. (ford. Szemere Samu) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Henry, Michel (2013): *Az élő test*. (ford. Farkas Henrik, Moldvay Tamás, Sajó Sándor, Ullmann Tamás) Bencés Kiadó, Pannonhalma.
- Huntington, Samuel P. (1998/2018): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. (ford. Pusztai Dóra, Gázsity Milla, Gecsényi Györgyi), Európa, Budapest, 2018.
- Husserl, Edmund (1998): *Az európai tudományok válsága I.* (ford. Berényi Gábor, Mezei Balázs), Budapest, Atlantisz, 1998.
- Husserl, Edmund (1998): „III. melléklet.” – „A geometria eredetéről” (a III. mellékletet fordította Egyedi András) In Husserl, Edmund, *Az európai tudományok válsága II.*, (Berényi Gábor és Mezei Balázs), Atlantisz, Budapest. 41-70. o.
- Kant, Immanuel (1781/2004): *A tiszta ész kritikája*. (ford. Kis János), Budapest, Atlantisz.
- Kant, Immanuel (1795/1985): *Az örök békéhez*. (ford. Babits Mihály), Európa, Budapest. (Mérleg) <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/filoz/tiszta/html/01.htm#cim1> (Letöltés: 2021-12-12)
- Kant, Immanuel (1972): *Briefwechsel*. Auswahl von Otto Schöndorffer. Felix Meiner Verlag, Hamburg.

- Madarász Aladár (2014): A láthatatlan kéz – szemelvények egy metafora történetéből. In: *Közgazdasági szemle*, LXI. évf., 2014. július–augusztus (801–844. o.)
- Marion, Jean-Luc (1997): *Étant donné*. Essai d'une phénoménologie de la donation. Paris, PUF.
- Marion, Jean-Luc (1997/2015): *Gegeben sei. Entwurf einer Phänomenologie der Gegebenheit*. (Aus dem Französischen übersetzt von Thomas Alferi) Freiburg/München, Verlag Karl Alber.
- Merleau-Ponty, Maurice (posztumusz - 1964/2006): *A látható és a láthatatlan*. (Ford. Farkas Henrik és Szabó Zsigmond). L'Harmattan kiadó, Budapest.
- Müller Andor (2016): *A filozófia tipológiája és az érzelmképződés filozófiája*. Nagyerdei Almanach, 2016/1. szám, 1-27. o., http://nagyalma.hu/container/volume/2016/161.01_MA_1-27p.pdf (Letöltés: 2023-11-20)
- Müller Andor (2017): *Esszé az értelmi, a testi, és az érzelmi regiszterek kiegyensúlyozott kapcsolatáról, a szerelem példáján*. In: NAGYERDEI ALMANACH: BÖLCSELETI ÉVKÖNYV 2017: 1 pp. 86-126., 41 p. (2017) http://nagyalma.hu/container/volume/2017/171.05_MA_86-126p.pdf (Letöltés: 2023-10-25)
- Müller Andor (2022): Nemzeti öntudat és gazdasági prosperitás – avagy: a Corporate Identity elvének és gyakorlatának haszna a nemzeti öntudat és gazdasági teljesítmény összefüggésében, a globalista pénzpiacok hálózatában. In: *IDENTITÁSMENEDZSMENT* (szerkesztette: Müller Andor) – Gazdaságföldrajzi és Településmarketing Központ 2022. évi kutatásaiból a 6.kötet) https://start.uni-neumann.hu/telemarket/kiadvanyok/2022-6/06_Muller.pdf (Letöltés: 2023-10-06)
- Popper, Karl (1945/2001): *A nyitott társadalom és ellenségei*; ford. Szári Péter; Balassi, Budapest.
- Ricœur, Paul (1983, 1984, 1985/1984, 1985, 1988): *Time and Narrative (Temps et Récit)*, 3 vols. trans. Kathleen McLaughlin and David Pellauer. Chicago: University of Chicago Press, 1984, 1985, 1988 (1983, 1984, 1985).
- Saussure, Ferdinand de (1916/1997): *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. (ford. B. Lőrinczy Éva), MTA, Corvina, Budapest.
- Smith, Adam (1776/1959): *A nemzetek gazdagsága, e gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. ford. Bilek Rudolf, bev. Mátyás Antal; Akadémiai, Bp., 1959
- Scheler, Max (1923/1973; neu aufgelegt als Titel von 1913 – Zur Phänomenologie und Theorie der Sympathiegeföhle und von Liebe und Hass): *Wesen und Formen der Sympathie*. Bern und München, Francke Verlag.
- Steiger Kornél (2010): „Anaxagorasz-interpretációk” In Steiger Kornél: *Tanulmányok az antik görög filozófiáról*. Gondolat Kiadó, Budapest. 160-177. o.
- Stiglitz, J. (2010): *Needed: a new economic paradigm*. <https://www.ft.com/content/d5108f90-abc2-11df-9f02-00144feabdc0>
- Thomas, K. W. (1976): Conflict and conflict management. In: Dunnette MD (ed.): *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Rand McNally, Chicago.
- Thomas, K. W – Kilmann, R. H. (1974): *Thomas-Kilmann conflict mode instrument*. New York: Xicom.
- https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/85907/dissz_M%c3%bcller_Andor_filoz%c3%b3fiatud.pdf%202022-10-01%20-%20ELEKTRONIKUS%20FORM%c3%81TUM.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés: 2023-10-24)
- <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)
- <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)
- <https://noisikertrener.hu/konfliktuskezelesi-strategiak/> (Letöltés: 2023-11-25)
- <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Adam_Smith (Letöltés: 2023-11-25)
- https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1thatatlan_k%C3%A9z (Letöltés: 2023-11-25)
- https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1thatatlan_k%C3%A9z (Letöltés: 2023-11-25)
- <https://asszertivakademia.hu/konfliktuskezeles-bevezetes-alapok-technikak/> (Letöltés: 2023-11-25)
- <https://www.youtube.com/watch?v=NntVi228ems> (Letöltés: 2023-11-02)